

עלייתו של "ועד השלום הישראלי" ונפילתו

בשנים האחרונות גובר והולך העניין המחקרי בשנות ה־50, בתור התקופה הפורמטיבית של הפוליטיאה הישראלית.¹ לאחר שנים של הזנחה יחסית – שנבעה, בחלקה לפחות, מקשיי נגישות לחומר ארכיוני שנחשף כעת בהדרגה, מהיעדר פרספקטיבה היסטורית מספיקה, ואולי אף מזהירות יתרה של החוקרים, שלא לפתוח טרם זמן דיון מחודש בנושאים לאומיים כאובים או רגישים במיוחד – הולכות ונחשפות קורות אותן שנים על בעיותיהן הספציפיות.² יותר מזה, בדיעבד מתחזרת גם יותר פונקציית הקישור שמילא עשור זה בין "המדינה שבדרך" לישראל הריבונית. דומה כי למרות שאלות המחקר השונות, המקיפות נושאי בטחון, חברה, כלכלה, תרבות ועוד, חולקים ביניהם רוב המחקרים החדשים הנחת מוצא משותפת, האומרת, כי חרף הנסיבות המיוחדות של שנות ה־50 המוקדמות והתהפוכות השונות שחלו מאז, עשוי חקר הדפוסים שעוצבו בהן לתרום להבנת המודוס אופרנדי הפוליטי הישראלי העכשווי.

רוב המחקרים חולקים גם נקודת תצפית משותפת: מן המרכז לפריפריה. אין לחלוק על כך שהמרכז הפוליטי המוגדר והממוסד הוא מטרה הגיונית ונוחה למחקר היסטורי ופוליטי, אך בה בשעה יש לדעת, כי אימוצו כנקודת המוצא הדומיננטית מקטינה את הסיכוי לקבל תמונה שלימה של העשור הראשון לקיום המדינה, ולעמוד על מלוא השפעותיו החיוביות והשליליות על עיצוב דמות המערכת הפוליטית הישראלית הבשלה. כדי לגבש פרספקטיבה מהימנה על

1. מחקרים שראו אור בשנים האחרונות העוסקים בתקופה זו על היבטיה השונים הם למשל: U. Bialer, *Between East and West: Israel's Foreign Policy Orientation 1948–1956*, Cambridge 1990.

P. Medding, *The Founding of the Israeli Democracy 1948–1967*, New York 1990.

יצחק גלנור, ראשיתה של הדמוקרטיה בישראל, תל־אביב 1985 (להלן: גלנור); דן הורוביץ ומשה ליסק, מצוקות כאוטופיה: ישראל – חברה בעומס יתר, תל־אביב 1990 (להלן: הורוביץ וליסק).

2. ראה, למשל, הציונות, מאסף יד (1989), המקבץ מאמרים בנושאים שונים, כמו עלייה, מדיניות חוץ וכדומה, שעובדו על סמך הרצאות שניתנו בכנס "40 שנות מדינה – עשר השנים המעצבות", שאורגן על ידי המכון לחקר הציונות במארכ 1988.

הדינמיקה הפוליטית הכוללת של אותה עת, יש צורך לפתח במקביל גם את נקודת הראות הפריפריאלית. העתקה זו של מוקד המחקר כרוכה בהתמודדות עם בעיות תיאורטיות ומתודולוגיות כבדות משקל: למשל, היכולת להכליל מניתוח המתמקד באלמנטים פריפריאליים על הדפוסים הכוללים של המערכת הפוליטית היא מוגבלת, משום שאופי הגופים המצויים בשוליים הוא הטרוגני, ושונה מאוד מאופי ההתארגנויות המצויות בסמוך למרכז. קשה איפוא לקבוע מסמרות בשאלה, נסיונו של מי מן הגופים הפריפריאליים אכן מעיד על הכלל, ואיזה מהם דינו להיוותר בתחום האיזוטריה. יתרה מזו, ההתארגנויות פוליטיות הקמות בפריפריה מבטאות לרוב תחושות ניכור מן הזרם המרכזי וערכיו, ולכן הן נתפסות כתפוח כאיום על הסדר הטוב. לפיכך הן מועדות להתנגשות חזיתית עם הממסד, או לחלופין, להיגרפות מהירה אל מעבר לשולי ההסכמה הלאומית. תופעות שכיוחה אלה מקשות על חשיפת הקשר, אם אכן הוא קיים, בין המטרות הספציפיות של ההתארגנות לבין תגובות המרכז כלפיה. קושי נוסף מקורו בכך, שתיעודם של תהליכים ואירועים מרוחקים ממרכז המערכת הוא לעתים בלתי מושלם, ובמקרים גרועים יותר – בלתי מצוי כלל או לוקה בפערים אקוטיים.

וחרף כל הקשיים אלה, ההשקעה היא במקרים רבים כדאית. קורותיו של ארגון קטן או שולי לכאורה – כמו "ועד השלום הישראלי", שבו עוסק מאמר זה – עשויות ללמד אותנו לא מעט על מידת הסובלנות המעשית (בהשוואה לזו המוצהרת) של הזרם המרכזי כלפי אלה הקוראים תיגר על תפיסותיו: על האמצעים שבהם נוקט הממסד כדי לקדם את פני הסכנות הפוטנציאליות שבהתארגנויות אופוזיציוניות לא קונוונציונליות, ועל מידת הנכונות הציבורית לקחת חלק בפעילות פוליטית שמידת הלגיטימיות שלה שנויה במחלוקת.

"ועד השלום הישראלי"³ הוא הסניף בארץ של ה־World Peace Council (WPC), תנועת השלום העולמית הראשונה, שקמה בשלהי שנות ה־40 במחאה נגד פיתוח הנשק האטומי והפצתו.⁴ ארגון־הגג העולמי וסניפיו המקומיים

3. עד היום לא פורסם מחקר מקיף על ה"ועד", וגם כמעט שאין כנמצא מקורות משניים אודותיו. מאמר זה מושתת איפוא ריבו ככולו על המסמכים, המכתבים, המנשרים והפרוטומים המצויים בתיקי הארגון עצמו (השמורים – נכון ל־1989 – במשרדו בתל־אביב), על שיחות עם מזכירו (1989) מר דן וישינצ'ר, ועל קטעי עיתונות רלוונטיים (השמורים אף הם במשרד הוועד). מידע רב ערך על תולדות הוועד מצוי גם בכתב־היד של יעקב מאינס, מייסדו ומזכירו השני. כתב־היד פרקי שלוחות מדינית מופקד לעת עתה למשמרת בארכיון המכון היהודי־ערבי בגבעת־חביבה. חלקים קטנים ממנו מצויים גם בעזבונו האישי של מאיר יערי (כולל הערותיו של יערי), עזבון השמור בארכיון השומר הצעיר בגבעת־חביבה. תיאור כרונולוגי וניתוח מפורטים יותר של פעילות הוועד מצויים אצל תמר הרמן, מכריית שלום לשלום עכשיו – הפציפיות הפרגמטי של מחנה השלום בישראל, עבודה לתואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת תל־אביב, 1989.

4. על כינון ה־WPC וארגונה ראה: L. Wittner, "The Transnational Movement

בארצות המערב הציגו תבנית התפתחותית מעניינת ביותר: נסיקה פוליטית מטאורית, שכללה גיוס ציבורי אינטנסיבי וטוויית מארג קשרים הדוק, בעידודה של ברית-המועצות, עם מפלגות השמאל האירופיות הממוסדות, ותוך כעשר שנים ירידה לשוליים הפוליטיים ופינוי הזירה לתנועות האנטי-גרעיניות הבלתי מזדהות מבחינה גושית. זינוק ודעיכה מאפיינים גם את קורותיו של ועד השלום הישראלי. ואולם משך פריחתו של זה היה כמחצית משל מקביליו ברוב ארצות מערב אירופה: מ-1950 ועד אמצע 1955 בלבד, ושקיעתו – חדה בהרבה. למעשה, כמחצית השנייה של העשור, שעה שסניפי תנועת השלום העולמית במדינות אחרות עדיין שקקו חיים, כבר שותק הסניף הישראלי כמעט לגמרי והיה שרוי בבידוד פוליטי קיצוני. יתר על כן, על אף שבשלב מסוים חתמו מאות אלפי אזרחים על עצומות ה"ועד", הוא לא הצליח לקנות לו מעמד כלשהו בזירה הפוליטית המקומית. לאמיתו של דבר, זכר פעילותו נמחה מן התודעה הפוליטית הישראלית עד כדי כך, שמחקרים המתמקדים במחאה חוץ-פרלמנטרית כארץ אינם מאזכרים אותו כלל,⁵ ואף לא אחד ממגוון פלגיה של תנועת השלום הישראלית דהיום מתייחס לקיומו או לזכות הראשונים שלו על פעילות השלום בארץ.⁶

ההבדלים בין הסניף הישראלי לבין הסניפים האירופיים של ה-WPC במשך הפעילות הפומבית, כמידת העוינות הסביבתית ובכולטות הפוליטית, היו נעוצים, כנראה, בעת ובעונה אחת בכמה גורמים, פנימיים וחיצוניים, שחשיבותם היחסית תידון בהמשך. כאן נציין רק, שהמחקר שלפנינו מצביע על כך, ששורשי כשלוננו של ועד השלום הישראלי היו נעוצים בזיקותיו לגורמי חוץ; בקשריו עם מפלגות אופוזיציה מבית; בהיותה של ישראל דאו מדינה חדשה; ובמודוס אופרנדי החוץ-פרלמנטרי שהוא אימץ לעצמו מראשיתו. מטרתו העיקרית של מאמר זה היא לבדוד את הגורמים המקומיים לקריסתו של ועד השלום הישראלי מהגורמים שהכשילו את תנועת השלום העולמית בכללותה, ולהאיר בדרך זו פן נוסף של המערכת הפוליטית הישראלית בשנות ה-50. לשם כך יחולק הדיון לשלושה. תחילה יידונו בקצרה הרקע לכינון ה-WPC, מאפייניה האידיאולוגיים והארגוניים ומתווה התפתחותה; לאחר מכן ינותחו שלבי הפעילות של ועד השלום הישראלי, האסטרטגיות שאימץ לעצמו ותגובות

Against Nuclear Weapons." in C. Chatfield and P. van den Dungen (eds.), *Peace Movements and Political Cultures*, Knoxville, Ten. 1988, pp. 265-294.

5. דיון בחוץ-פרלמנטריות הישראלי הפוסח כליל על הוועד מצוי למשל אצל אהוד שפרינצק, "פוליטיקה חוץ-פרלמנטרית בישראל", סקירה חזשית, כרך 31, גילון 9/8 (אוגוסט-ספטמבר 1984), עמ' 35-45.

6. לוועד השלום הישראלי היה כעת כתיבת הדברים משרד בתל-אביב, אולם פעילותו של הארגון אפסית, בין השאר – לפי דעת מזכירו, דן ויישניצר – בשל הרתיעה של קבוצות שלום הפעילות כיום מכל שיתוף פעולה עמו, בשל דימויו הציבורי השלילי.

הסביבה לפעילות: ולבסוף ייבחנו גורמי הכשלון המשוערים שפורטו לעיל, והטענה, כי אין לתפוס את הידרדרות ה"ועד" כמקרה מייצג, גם אם מהיר ביחס, של התהליך שעבר על כל סניפי התנועה בעולם, אלא כראש ובראשונה כקורבן של נסיבות פוליטיות מקומיות ייחודיות.

א. מועצת השלום העולמית (WPC)

בעוד שמיד עם שוך הקרבות של מלחמת העולם הראשונה שבה לפעם רוח חיים בארגוני השלום הטרומים-מלחמתיים, הרי עם תום מלחמת העולם השנייה שוב לא נישא ברמה קולם של פעילי השלום משכבר הימים. זאת משום שחלק מארגוני השלום הוותיקים נשאו עליהם את אות הקלון של הסכם מינכן, שבו תמכו חלק מהם בכל לב, והאחרים התקשו להמשיך ולטעון בזכות הרלוואנטיות הפוליטית של הפאציפיזם הקלאסי, בשעה שכבר ברי היה לכל, שאמונתם הבסיסית ביעילותם של הפשרה והוויתור החד-צדדי להשביע רעבונם של תוקפנים, התנפצה אל סלע המציאות.⁷ גם התפוררות הכרית המלחמתית בין מזרח למערב והתלקחות העימות הכיך-גושי תרמו תרומה שלילית להתחדשותה לאלתר של פעילות השלום בעולם.

ואולם, עליית המתח בין ברית-המועצות לארצות-הברית, והדיונים הבלתי פוסקים בפוטנציאל הטמון בנשק האטומי, הביאו בשלהי שנות ה-40 לחלחול הדרגתי לתודעת הציבור ברחבי העולם של האיום הצפון בנשק החדש ושל הסכנה המוחשית שמא ייעשה בו שימוש במסגרת מאבק הטיטאנים המעצמתי על השליטה העולמית. חדירת הכרה זו הולידה – בעיקר במערב אירופה – דרישה ציבורית לכינון תנועת שלום ממין חדש, לא פאציפיסטי, שתפעל לריכוך העימות הגלובאלי או לפחות תאפשר לציבור לתת ביטוי פומבי לחרדתו מן הצפוי לו בעתיד. צורך זה הורגש ביתר שאת בחוגי האינטלקטואלים האירופיים, שלא רק חששו מהבאות, אלא גם התקשו להסכין עם העובדה, שמוקדי השליטה העולמית התרחקו מערבה ומזרחה, והיבשת הישנה הפכה להיות נתונה לחסדי שתי מעצמות לא אירופיות.

על רקע זה כונס באוגוסט 1948 בוורוצלב שבפולין כינוס עולמי של אינטלקטואלים למען השלום. השתתפו בו סופרים ואנשי רוח ידועי שם, ביניהם איליה ארנבורג מברית-המועצות, ו'אן פול סארטר (Sartre) מצרפת, ואלברטו מוראביה (Moravia) וקרלו לוי (Levi) מאיטליה, הווארד פאסט (Fast) מארצות-הברית, ואחרים. לאור הצלחת הכינוס החליטו משתתפיו לכנס קונגרס

7. על התמוטטות תנועות השלום הוותיקות לאחר מלחמת העולם השנייה בבריטניה, למשל (שם היתה עוצמתן בשנות ה-30 ניכרת ביותר), ראה: J. Hinton, *Protest Visions – Peace Politics in 20th Century Britain*, London 1989, pp. 150–151.

שלום בפאריס באפריל 1949. כבר בשלב זה היטיבה ברית-המועצות לעמוד על הפוטנציאל שהיה טמון לדידה בתחושות החרדה ובהתארגנות האינטלקטואלים המערביים. בדרכים מדרכים שונות החלה מוסקווה לסייע במימון אותן חרדות,⁸ במטרה לתעלן למסגרת ארגונית, שתשמש כלי בידה להפצת תעמולה אנטי-אמריקנית, תוך שימוש בנחיתותה האסטרטגית דאו של ברית-המועצות כאליבי וכראיה לנקיון כפיה שלה בנוגע להתלקחות המלחמה הקרה. על רקע זה אפשר להבין, מדוע את כל משא ארגון הקונגרס השני נטלו על עצמם – בהשראת הקומאינטרן ובהרשאתו – מנהיגי המפלגה הקומוניסטית הצרפתית. בקונגרס הרבי-לאומי לשלום שהתכנס בפאריס נבחר כנשיאה הראשון של ה-WPC הפרופ' פרדריק ז'וליו קירי (Curie), מבכירי הפיסיקאים הצרפתים ונציבה לשעבר של הרשות הצרפתית לענייני אטום, שהודח ממישרתו זו בשל תמיכתו ברעיון פירוק החימוש. במקביל לקונגרס השלום בפאריס נפגשו בפראג הצירים שהיו אמורים ליצג בו את מדינות הגוש המזרחי, אך לא קיבלו אשרות כניסה לצרפת. סירוב זה היה האות הראשון ליחסם החשדני של מקבלי ההחלטות במערב כלפי תנועת השלום החדשה, שנחפסה בעיניהם כארגון תזית סוביסטי.⁹

במארס 1950 ארגנה ה-WPC קונגרס נוסף בשטוקהולם. בקונגרס זה נוסחה עצומת שטוקהולם, שתבעה הטלת איסור מוחלט על שימוש בנשק אטומי, ויצירת מערכת פיקוח בינלאומי על מימושה של החלטה זו. העצומה גם קבעה, כי "כל ממשלה אשר תשתמש ראשונה בנשק אטומי נגד מדינה כלשהי, תיחשב כמי שביצעה פשע מלחמה". כ-500 מיליון איש ברחבי העולם חתמו על נוסח זה, חלק ניכר מהם אזרחי מדינות הגוש המזרחי, שם נעשו סניפי ה-WPC לזרוע שלטונית מובהקת. עמדתה הנייטרליסטית להלכה אך הפרו-סוביסטית למעשה של ה-WPC, נחשפה לעין כל עם פרוץ מלחמת קוריאה (יוני 1950). בקונגרס השלום שכונס בווארשה בנובמבר 1950 ניסחו הנאספים עצומה שנייה, שבה נזנח לגמרי עניין החימוש האטומי, שעמד, להלכה לפחות, במוקד קיומו של הארגון כולו. עצומה זו, שנוסחה בלשון הדי-צדדית ביותר, תבעה לשים קץ מידי

8. הקשר שבין ברית-המועצות לתנועות השלום האירופיות נדון למשל אצל: J.A.E. Vermaat, "Moscow Fronts and the European Peace Movement," *Problems of Communism*, vol. 31, no. 6 (1982), pp. 43-56.

9. תפיסה זו היתה פשטנית למדי, משום שהיא זקפה את כל הפעילות נגד האטום בתקופה ההיא לחובת "בחישתה" של ברית-המועצות, תוך התעלמות מסימנים ברורים, שההיענות הציבורית הרבה לעצומות שיוזמה תנועת השלום העולמית ניוונה לא פחות מחרדות ציבוריות אמיתיות מפני מלחמה אטומית ומיריץ החימוש המסלים. ראה אחת בלבד לנך שלא היה מדובר במניפולציה סוביסטית גרידא, היא עלייתן, בשלהי שנות ה-50, של התנועות האנטי-גרעיניות העצמאיות, שמהן הסתייגה ברית-המועצות מלכתחילה, ובוודאי שלא הגישה להן סיוע לוגיסטי כלשהו, בין השאר מחשש שיונבו בעקבה של ה-WPC.

למלחמת קוריאה, ולנהל חקירה בין-לאומית פומבית של "פשעי המלחמה האמריקניים".¹⁰ ב-1952 ארגנה התנועה מסע החתמה המונית על עצומה שלישית, שקראה לכינוס ועידת פסגה של חמש המעצמות הגדולות (ברית-המועצות, ארצות-הברית, סין העממית, בריטניה וצרפת), כדי להגיע להסכם בנושא הגבלת פיתוח הנשק האטומי, ותבעה להפסיק לאלתר את חימושה מחדש של גרמניה המערבית. על עצומה זו חתמו כ-600 מיליון איש ברחבי העולם. אף כי הפעם היתה לשון העצומה נייטרלית למדי, תיוגה הפרו-סובייטי של ה-WPC היה כבר לעובדה קיימת.

נוכח מספר החותמים על שלוש עצומות השלום, מובן מדוע תקוות ראשי ה-WPC לגבש כוח המוני שיעמוד כמשקל-נגד למסודים הצבאיים המערביים ולמצדדי החימוש האטומי, הרקיעו שחקים באותן שנים. ואולם תוך פחות מעשר שנים נגזו חלום זה. העצומות הבאות זכו להיענות מזערית ביחס, והארגון המסועף שהוקם נותר כקליפה ריקה מתוכן. אמנם התנועה הצליחה לשמור עוד שנים אחדות על מידה מוגבלת של תמיכה ציבורית במדינות כמו צרפת, בלגיה ואיטליה, שם שימשו לה גב המפלגות הקומוניסטיות המקומיות החזקות.¹¹ ואולם ככלל, עם הסלמת המלחמה הקרה והעמקת עוינותם של השלטונות במערב כלפי ה-WPC, היא איבדה את תנופתה ואת מירב אחיזתה הציבורית. תהליך זה לווה גם בפרישה מאסיבית של אינטלקטואלים מערביים, שבעבר הניחו את יסודות התנועה, אך עתה חשו שאין עוד באפשרותם לשמור במסגרתה על נייטרליות ועצמאות רעיונית. המידע שהגיע למערב, לאחר מותו של סטאלין, על זוועות הטיהורים והגולאגים, האיץ עוד יותר תהליך נטישה זה. אינטלקטואלים אלה ורבים אחרים עקבותיהם העדיפו להעתיק את פעילותם לתנועות האנטי-גרעיניות החדשות, כמו ה-CND הבריטי (Campaign for Nuclear Disarmament),¹¹ שקמו בשלהי שנות ה-50, והציגו עמדה מאוזנת

10. J.F. Dumont. "The Peace Movement in France." in W. Kaltefleiter and R. Pfaltzgraff (eds.), *The Peace Movements in Europe and the United States*, New York 1985, pp. 134-135.

11. ה-CND הוקם בינואר 1958 כתגובה על הפיתוח הגרעיני המואץ בבריטניה. בראש הארגון עמדו גם אישים שהיו מזוהים מזה שנים עם תנועות השלום, כמו הפילוסוף הפאציפיסט ברטרנד ראסל (Russell), אך גם כאלה שלא היו מעורבים בעבר בפעילות שכזו, כמו ההיסטוריון א.ג.פ. טיילור (Taylor), איש הכנסייה ג'ון קולינס (Collins), או איש מפלגת הלייבור מייקל פוט (Foot). מטרתו העיקרית של ה-CND היתה להביא את ממשלת בריטניה להכריז על פירוק חימוש גרעיני חד-צדדי, ואנשיו אף תמכו בפרישה מנאט"ו ובפירוק מחנות הצבא האמריקני שנמצאו על אדמת בריטניה. התמיכה הציבורית לה זכה הארגון הגיעה לשיאה בראשית שנות ה-60. בצעדות המסורתיות שארגן כל חג פסחא מבסס הצבא באלדרמסטון ללונדון השתתפו או עשרות ולעתים אף מאות אלפי אזרחים בריטים. ה-CND עמד גם בראש גל המחאה האנטי-גרעינית שגאה בבריטניה בראשית שנות ה-80.

ופרגמטית יותר בסכסוך הבין-גושי. במקומם נכנסו למלא את תפקידי ההנהגה ב-WPC שליחי הממסדים הפוליטיים מן הגוש המזרחי ופעילי מפלגות קומוניסטיות מן העולם השלישי. שינוי זה שמת כליל את הקרקע תחת רגלי התנועה באירופה.

כ. שלבים בהתפתחות ועד השלום הישראלי

כינון והצלחה ראשונית (1949-1952)

בקונגרס היסוד של ה-WPC, שהתקיים כאמור בפאריס ב־1949, השתתפה משלחת בת 15 חברים מישראל. רוב המשלחות המערביות האחרות לקונגרס זה הורכבו בחלקן המכריע מאינטלקטואלים בלתי מזוהים מבחינה מפלגתית, גם אם מעורבים פוליטית, ואילו אנשי המשלחת הישראלית נבחרו לכאורה על בסיס אישי, אך למעשה היו רובם ככולם חברי מפלגות השמאל – מק"י ומפ"ם (שכללה באותן שנים הן את מפלגת השומר הצעיר והן את התנועה לאחדות העבודה). בין המשתתפים הבולטים במשלחת היו תופיק טובי (מק"י): ישראל ברי-הודה, משה כרמל, ישראל גלילי ויצחק בן-אהרון (אחדות העבודה): מאיר יערי ויעקב מאיוס (השומר הצעיר).¹² לבד מאישים אלה, שעיסוקם המוצהר היה בפוליטיקה, נסעו לפאריס באותה משלחת גם כמה אנשי רוח, ובהם המשוררים אלכסנדר פן ואברהם שלונסקי, אך גם הם בעלי זיקות מפלגתיות שמאליות ידועות משכבר.

המחויבות הרעיונית של המשלחת הישראלית בתוקף זיקותיה המפלגתיות השתקפה באופן מידי וברור בעמדה הפרו-סובייטית האדוקה שהיא הציגה בקונגרס. בנאומו הפרוגרמטי קבל מנהיג מפ"ם, יערי, על מה שכינה "בגידת המערב בהסכמי יאלטה", ועל חתימת הברית הצפון-אטלנטית (נאט"ו), שהיתה לדבריו ברית מלחמה מובהקת נגד העולם הסוציאליסטי. בנאום הוא תיאר גם את אימי השואה, והדגיש כי על כתפי בריטניה – שחתמה על ברית נאט"ו, שפניה כביכול לשלום – מוטלת, למעשה, האשמה העיקרית לכך, ששערי ארץ-ישראל נותרו סגורים בשלהי שנות ה-30 ובראשית שנות ה-40 לפני פליטים יהודים, שביקשו להציל את נפשותיהם מן הנאצים. על דרך הניגוד שיבח מנהיג מפ"ם בנאומו את ברית-המועצות. הוא הבטיח, כי העם היהודי לעולם לא ישכח את הצהרת התמיכה ההיסטורית שהשמיע גרומיקו באו"ם בזכות כינונה של מדינה יהודית, הצהרה שתרמה, לדבריו יערי, תרומה מכרעת להקמתה של מדינת ישראל, ואת הסיוע שהגישה ברית-המועצות למדינה בימיה הראשונים.

12. יעקב מאיוס היה אז נציג השומר הצעיר בצ'כוסלובקיה. הוא היה, כאמור, המזכיר השני של הוועד, מאמצע שנות ה-50 ועד 1977.

זאת, שעה שהאימפריאליזם הבריטי היה עסוק, לדבריו, בשיסוי "צבאות הווסלים שלו במזרח הקרוב" נגד מדינת ישראל.¹³ זמן קצר לאחר שוב המשלחת מפא"רים נפתחו דיונים על הקמת סניף ישראלי של ה-WPC. להלכה התנהלו הדיונים על בסיס לא מפלגתי, והשתתפו בהם גם אישים מהנהגת הציונים הכלליים ומהמפלגה הפרוגרסיבית: אולם מכיוון שלמעשה היה בסיס ההתארגנות מפלגתי, אישים אלה לא מצאו את מקומם בגוף שהלך והוקם, ובסופו של דבר ניצבו במוקד ההתארגנות רק חברי מפ"ם ומק"י. (יש לציין כי בשום שלב שהוא לא השתתף איש מחברי מפא"י בשיחות בעניין הקמת הוועד ופעילותו, אף לא על בסיס אישי ובלתי רשמי). על דעת כל המייסדים הוחלט להעמיד בראש הוועד נשיאות מצומצמת, שכללה את מאיר יערי, ישראל ברייהודה (שהוחלף אחר כך על ידי איש מפלגתו, אחדות העבודה, שלמה דרך), תופיק טובי, יצחק יצחקי, פייגה אילנית ויעקב מאיוס. תמוה למדי הוא ויתורה של מק"י באותה תקופה על ייצוג מפלגתי שוויוני יותר בנשיאות. סביר להניח, כי השיקול הטקטי שהינחה אותה בכיוון זה היה, כי זיהוי הוועד בעיקר עם מפ"ם יקל עליו להשיג את הלגיטימציה הציבורית, שהיתה נחוצה לו כל כך בשלב הראשון, וישכך במשהו את עוינות הממסד כלפיו. ואכן, משהוברר בשנים הבאות מעבר לכל ספק, שהוועד אינו מסוגל לקנות לו לגיטימציה שכזו, גם לא בחסות מפ"ם, מק"י "הסירה את הכפפות" ויצאה למאבק כדי לקבל לידיה עמדות מפתח בוועד.

מקימי הוועד החליטו למסד בתקנותיו את העקרון הרובני הטהור, דבר העומד בניגוד לנורמה הדמוקרטית הליברלית המקובלת, אך עולה בקנה אחד עם הפרקטיקה המזרח-אירופית דאז, ואשר נעשה מתוך חשש מפני הבעיות העלולות לנבוע ממורכבותו הפנימית של הארגון החדש. תוצאה ישירה של נוהג זה היא, שכיום מצויות בידינו עדויות מתועדות מעטות בלבד לחילוקי הדעות הפנימיים שהתגלעו במשך השנים בוועד, למרות שמראיונות עם מי שהשתתפו בפעילות עולה בבירור, כי אי ההסכמות היו לעתים קרובות חריפות ביותר, ופגעו באופן חמור בכליידותו של הארגון, ומכאן גם באפקטיביות הפוליטית שלו. ועד השלום הישראלי יצא לדרך – להלכה, לפחות – כגוף חוץ-פרלמנטרי בלתי מפלגתי, שכן החברות בו היתה על בסיס אישי ולא מתוקף השתייכות למפלגה זו או אחרת. פעילות הוועד התנהלה על פי הבחנה ברורה בין חוג פנימי ומצומצם של פעילים וחברים מן המניין,¹⁴ לבין מעגל רחב יותר של אוהדים,

13. מאיר יערי, "אנחנו מתייצבים בחזית השלום", על המשמר, 6.5.49.

14. זאלה היו החברים מן המניין, כפי שהם מופיעים ברשימה הראשונה בתיקי הוועד משנת 1950: ראובן ארזי (עו"ד, מפ"ם), רוסטום בסטוני (מפ"ם), יצחק בן-אהרון, ישראל ברייהודה (מפ"ם), מרים ברנשטיין-כהן (שחקנית), ד"ר שמואל איזנשטדט (משפטן), ד"ר וולף ארליך (משפטן, מק"י), ד"ר משה אפשטיין (רופא, מפ"ם), משה ערם (מפ"ם),

שגויסו רק לצורך הפגנות או התתמה על עצומות. לחברי החוג המצומצם הציג הוועד תביעות האופייניות לתנועות חברתיות אקסלוסיביות – פעילות אינטנסיבית ומחויבות אידיאולוגית גבוהה.¹⁵ לעומת זאת, מן האוהדים נדרשה לא יותר מאשר השתתפות מדי פעם בפעולות ספציפיות, ולא נשמר עמם קשר רציף בין פעולה אחת לאחרת. הקהל הרחב התיידע לקיומו של הוועד ונקרא לסייע לו בעיקר במישור הפומבי, שהיה, כפי שיוסבר בהמשך, בעל גוון פופולרי ומתון יותר מבחינה אידיאולוגית.

על כינונו של ועד השלום הישראלי הוכרו בעצרת חגיגית שנערכה בקולנוע "אסתר" בתל-אביב ב-5 ביוני 1950. פעולתו הראשונה אורגנה לאחר קונגרס שטוקהולם (1950), שבו, כזכור, נוסחה העצומה בגנות הנשק האטומי. מטעם הסניף הישראלי השתתפו בקונגרס יונה גולן (מזכירת הוועד), צבי ברייטשטיין (עורך קול העם, בטאון מק"י) ומנחם דורמן (איש גבעת-כרנר ועורך הספרים של הוצאת "הקיבוץ המאוחד"). בשוכם, הוחלט להפיץ את העצומה נגד הפצת הנשק האטומי גם בארץ. תחילה הובא הנוסח העברי של העצומה לידיעתם של אנשי שמ. זאת בתקווה שתתימחם עליה תתקבל בעיני הקהל הרחב כאות ל"כשרותה" הפוליטית, ותעודד אזרחים מן השורה לחתום עליה בהמוניהם. סבב מכין זה הניב 474 חתימות של אנשי ציבור ורוח, ביניהם: אברהם שלונסקי, מקס ברוד, נתן אלתרמן, לאה גולדברג, חנה רובינא, אהרן מסקין, יהושע ברי-יוסף, 25 חברי כנסת, כל חבר הפרופסורים בטכניון (למעט שלושה) ועוד.

לאחר שהיו בידי חתימות אלה להתגדר בהן, ארגן הוועד עצרות הסברה בשלוש הערים הגדולות. בעצרות אלה נכחו מאות רבות של שומעים, ואפילו בכל אחד מן הכינוסים שנערכו בערים קטנות, כמו חדרה, נהריה ורמלה, נכחו כמה עשרות אנשים. חלק ניכר מן המשתתפים והחותמים היו עולים חדשים, רבים מהם ניצולי שואה, אשר הרעיון של מלחמה עולמית נוספת – אטומית לא כל שכן – הילך עליהם אימים. כן חתמו על העצומה בהמוניהם חברי הקיבוצים

לאה גולדברג (משוררת), יונה גולן (מזכירת הוועד) ומזכירת הוועד לידידות ישראל-ברדה"מ"י, ישראל גילוי (מפ"ם), מונעם ג'רג'זרה (נצרת, פעיל פועלים), יעקב חזן (מפ"ם), הולדניביץ' (מפ"ם), נציג בקופ"ח, יצחק אטקין (בנאי, מק"י), פייגה אילנית (מפ"ם), שרה כרמי (נציגת מפ"ם בארגון אמהות עובדות), לוי קנטור (מפ"ם), רות לוביץ' (מק"י), חנה למדן, פרץ מרחב, חנא נקרה (חיפה, עו"ד), אסמר נולה (תל-אביב, פעיל פועלים), צבי נתנוון (מפ"ם), ג'ורג' נאסר (מפ"ם), פרנק פלג (מוסיקאי, לא מפלגתי), יעקב ריפתין (מפ"ם), יצחק שדה, יוסף שטרסמן (עו"ד, חיפה), אברהם שלונסקי (משורר), משה סנה (מפ"ם), יהודה סתוי, תופיק טובי (מק"י), ריבה טבצ'ניק (מפ"ם), מאיר וילנר (מק"י), משה זולף (פסיכואנליטיקן), מאיר יערי (מפ"ם), יצחק יצחקי (מפ"ם), ליאון זבדי (מק"י), יעקב זרובבל (מפ"ם), אהרן צילינג (מפ"ם).

15. אכחנה מפורטת בין תנועות אינקלוסיביות לאקסלוסיביות ראה אצל: M.N. Zald and R. Ash. "Social Movement Organizations: Growth and Change," *Social Forces*, vol. 44, no. 3 (1966), pp. 327-341.

שהשתייכו למפ"ם. הפנייה לציבור הרחב נשאה פרי הרבה מעבר למקווה: תוך פחות מחצי שנה נאספו כ־312,000 חתימות¹⁶ – כ־40% מהאוכלוסייה הבוגרת בארץ בשנים 1950–1951!

ההיענות הגדולה לפעולת ההחתמה בארץ ובעולם חידדה את רגישותה של הצמרת הפוליטית בארץ, ומשכה את תשומת לבה של העיתונות הכתובה המקומית לפעולותיו של הוועד ולפוטנציאל הגיוס שלו. במיוחד התעצם הרושם נוכח השמועות שהחלו להגיע מאירופה, על אודות התנופה שצוברים שם סניפי ה־WPC, והחשש המתעורר בשל כך בחוגי השלטון שם. פעולות הוועד לא הצטיירו עוד כאגיטציה מפ"מית וקומוניסטית קלת ערך ונטולת איום של ממש, או כפעולת גיוס מקומית ומוגבלת של שתי מפלגות אלה, אלא כחלק ממסע חתרנות סובייטי עולמי, שתוצאותיו כל תשוערנה. בחוגים מסוימים במסד הבטחוני והפוליטי החל מכרסם חשד כי בישראל, כמו מחוצה לה, פועל ארגון חזית חדש ורחב היקף, שגם אם לא נוצר ישירות או נשלט באופן בלעדי על ידי ברית המועצות, הוא משרת היטב את מטרותיה האימפריאליסטיות. ברוח זו נכתב אז בהפועל הצעיר, בטאון מפא"י:

אין לחשוש בקברניטי ועידת השלום בשטוקהולם כי תמימים הם ושוגים בהזיות. הם דווקא אנשי מעשה, ריאליסטים, ועומדים בשתי רגליהם על קרקע המציאות. הם לא התכוונו כמפעל העצומה למנוע מלחמת עולם חדשה ואף לא לבער מן העולם את הנשק האטומי. שתי מטרות היו לפנייהם: לחזק את עמדת ברה"מ במאבקה באו"ם בדבר הפיקוח על הנשק האטומי ולחדור לחוגים חדישים, אשר בשם המפורש הקומוניסטי אי־אפשר להגיע אליהם ולהכניסם במעגל השפעת הקומוניזם.¹⁷

יחס השלטונות בארץ כלפי הוועד נעשה כעת שלילי וגלוי עד כדי כך, שיעקב חזן (שותפו של מאיר יערי להנהגת השומר הצעיר), שבעצמו לא השתתף בפעילות הוועד, משום שלא ראה בעין יפה את יעדיו (בעוד יערי היה, כאמור, נשיא הוועד), מצא לנכון להגיב בפומבי על נסיונות הממסד להביא לדה־לגיטימציה של הארגון החדש:

כל תנועה חברתית לוחמת ומתקדמת נבחנת ראשית כל בעמידתה בארצה היא, וגם המבחן של תנועת השלום שלנו הוא ראשית כל מפעל פעילותה ומלחמתה לענייני השלום בארצנו אנו. גם אצלנו כבר התחילה – ואף מעמיקה והולכת – מלאכת הרעלת הבאות. [...] תנועת השלום חייבת

16. הנחונים על מספרי החתימות, הן על עצומה זו והן על העצומות המוזכרות בהמשך, נלקחו מתיקי הוועד, שם מצויות גם רשימות החותמים.

17. צבי קרוי, "תנועת שלום מסולפת", הפועל הצעיר, 20.6.1950.

להתייצב מול הגל העכור הזה של השמצה ושקר זדוניים. [...] היא חייבת לעשות זאת למען הגן על ענייניו של השלום בארצנו, כי הרעלת בארות זו אינה אלא הכנה רוחנית ומוסרית לשיעבודה של ארצנו אלא המכנינים את הטבח העולמי החדש, אשר בו נהיה אנחנו הקרבן הראשון.¹⁸

ההפרדה בין דרג החברים הקבועים לבין דרג האוהדים שהצטרפו רק לפעולות אד־הוק, איפשרה לוועד לקיים במקביל לפעילות הפומבית (שהיתה, כאמור, מתונה ביחס מבחינה אידיאולוגית) גם פעילות בעלת גוון שמאלי רדיקלי. למרות שבראשית הפעילות נראתה ההפרדה בין שני מישורי הפעילות רציונלית ופונקציונלית, בדיעבד אין היתרון שבה נראה חד־משמעי כלל, שכן, כפי שנראה בהמשך, בני הפלוגתא של הוועד חשפו שוב ושוב את כפל הלשון שנקט, כדי לנגח ולערער את אמינותו. דוגמה אחת מני רבות לפעילות הוועד בדרג המצומצם היתה הצהרת סולידריות שפרסם (להבדיל מעצומה פומבית) עם עצירי הפגנות האחד במאי 1951 בירדן, ולא ניסה כלל להחתים את הציבור עליה, בדיעה ברורה שמאמץ זה נדון לכשלון. ההצהרה גינתה את שלטון העריצות של המלך עבדאללה, וקראה למוכ"ל ה-WPC להשתדל בעד שחרורם של 88 פעילי הפועלים מרמאללה, שכם, יריחו ובית לחם, שנעצרו במהלך ההפגנות. הבסיס המוצהר לסולידריות עם העצורים הירדנים היה במקרה זה אידיאולוגי־מעמדי, אך הוא כלל לא הוזכר בעצומות הפומביות. יתרה מזו, למרות שהסכסוך הישראלי־ערבי עדיין לא נכלל באותה תקופה בין תחומי העיסוק המפורשים של הוועד, הרי שבהצהרה דלעיל נאמר כבר, כי על פי דיווחיהם של עדי ראיה להפגנה, נשאו העצורים כרוזת בזכות שלום עם ישראל, ולכן על כל שוחרי השלום בארץ לגלות עניין בגורלם.

ואולם במוקד העשייה של פעילי ועד השלום הישראלי עמדה ב־1950–1951 המתאה נגד מלחמת קוריאה בכלל, ונגד הצהרות הנכונות של שרים בממשלת ישראל לסייע בפועל למערב במלחמה, כפרט. במסגרת מאבק זה, שוב, בלי לתת לכך פומבי, שלחה מזכירות הוועד מברק ברכה לקבוצת פועלים מנגל תל־אביב שסירבו ב־17 ביוני 1951 להטעין על אוניה משלוח תרכיזי מיצים שנועד לכוחות האו"ם שלחמו בקוריאה הדרומית, בטענה שמדובר בסיוע לכוחות אימפריאליסטיים. התרכיזים נשלחו מטעם משרד החקלאות הישראלי לכוחות האו"ם שלחמו נגד צפון קוריאה, והוועד ראה בכך חריגה בוטה ממדיניות האי־הזדהות הרשמית של הממשלה (למרות שלמעשה, בשלב זה כבר החלפה מדיניות זו בפרו־מערביות גלויה).

בתגובה לקריאתו של הגנרל האמריקני ריג'ווי (M. Ridgway) אל הארצות

18. יעקב חזן, "הכל למען השלום", לשלום – כוליתין הוועד למען השלום בישראל, מארס 1952, עמ' 17.

שהביעו את תמיכתן במלחמה לשלוח חיילים וכוחות מזוינים לחזית, פרסם הוועד גילוי דעת, שבו נאמר בין השאר:

לאחר שישאל תמכה מדינית בהתערבות האמריקנית בקוריאה לאחר ששלחה תרופות ומיצים לצבאות הפולשים – נדרשה עתה מדינתנו על-ידי הגנרל ריג'ווי לשלוח חיילים לחזית בקוריאה. אנו שואלים: האם בשביל כך הננו מרכיזים במולדת את שרידי השואה של עמנו, כדי לשלוח אותם לבשר תוחחים למערכות דיכוי זרות? [...] לא יקום הדבר ולא יהיה ונאמר נא לממשלת ישראל: הסתלקו מן התמיכה במלחמה המתועבת בקוריאה, שעלתה כבר במיליוני קרבנות העם הקוריאני שוחר החירות! ולהמוני העם ולכל אדם בעל מצפון במולדת: אף חייל לחזית העקובה מדם בקוריאה.¹⁹

בהכירם את סגנון הארגומנטציה הקביל כהקשר הפוליטי הישראלי, וכדי לקדם ביקורת צפויה, לא הדגישו ראשי הוועד את האלמנטים האוניברסליים שבפעילות השלום, אלא חזרו ואמרו, כי האינטרס הראשי העומד נגד עיניהם הוא זה הפטריוטי והפרגמטי הישראלי. מטעמים אלה, טענו, יש לנקוט זהירות יתרה מפני ברית-המועצות, הקרובה גיאוגרפית למזרח התיכון, ועל הממשלה לתמוך בעמדת הקרמלין שאמרה, כי על ישראל להיוותר מחוץ לעימותים בינלאומיים שבהם אין לה נגיעה ישירה. מתנגדי הוועד הטילו בגלוי ספק בכנותו של טיעון זה ודומיו, וגרסו כי אין הוא אלא ביטוי לעמדתו החד-צדדית של הארגון במאבק הבין-גושי, המעיד על מגמותיו החתרניות מכית, שכן הוא מערער על שיקול דעתם של מקבלי ההחלטות המוסמכים. על מתקפה זו ודומתיה אמר אז ברייהודה:

מנסים להטיל פגם בערכם של דברינו, שהאמת הראשונה בהם היא כה גלויה וברורה, על-ידי הסברה כביכולית, שרק "סוכני מוסקבה" מדברים כך ורק דברי הסוואה בפינו. אולם, ברית המועצות אינה רחוקה מאיתנו יותר מאשר בריטניה או ארה"ב: אך עובדה היא, שהיא לא באה אף פעם כמו האחרים בתביעה לבסיסים בתוך מדינתנו או כתביעת דינים וחשבונות על מצב צבאנו או בדרישה שנגשלח את בחורינו למלחמת דיכוי באיזה מקום שהוא.²⁰

ב-1951 פתח הוועד במסע החתמה על עצומת השלום השנייה של ה-WPC. בעצומה זו נכללה, כזכור, נוסף על קריאה למאבק בנשק האטומי, שעמדה במקוד העצומה הקודמת, גם תביעה לפעול נגד חימושה מחדש של גרמניה

19. נגד הכרזתו של הגנרל ריג'ווי בעניין קוריאה, 24.6.51 (גילוי דעת).

20. ישראל ברייהודה, "בעד בנין – נגד מלחמה", לשלום – בולטיין הוועד למען השלום בישראל, עמ' 16 (להלן: ברייהודה).

המערבית וכינון צבא גרמני חדש בחסות מעצמות המערב. בנוסח העברי של העצומה, שהפיץ הוועד בארץ, נכללה גם התייחסות לנגיעה המיוחדת של העם היהודי ומדינת ישראל לבעיה הגרמנית, נושא שנעדר מן הנוסח המקורי הלועזי. הנוסח העברי של העצומה השנייה היה איפוא כדלקמן:

אל תושבי ישראל!

למען קיום תקוותיהם של מיליוני בני־אדם ברחבי העולם – יהיו השקפותיהם על הסיבות שגרמו לסכנת מלחמה עולמית אשר יהיו – לשם חיזוק השלום ולשם ערובה לבטחון הבינלאומי אנו תובעים חתימת חוזה שלום בין חמש המעצמות הגדולות – ארה"ב של אמריקה, ברה"מ, הרפובליקה הסינית העממית, בריטניה הגדולה, וצרפת. סירוב להתכנס לוועידה לשם חתימת חוזה שלום כזה מצד אחת הממשלות של המעצמות הגדולות, תהיה אשר תהיה, ייחשב בעינינו כראיה למזימות תוקפניות של אותה ממשלה. אנו קוראים את כל תושבי ישראל השואפים לשלום לתמוך בתביעה לחוזה שלום שכל הארצות יוכלו להצטרף אליו.

לשם מניעת סכנת המלחמה והגנת הבטחון הבינלאומי אנו תובעים להפסיק את זיונה מחדש של גרמניה והחייאתו של הצבא הנאצי. זיונה מחדש של גרמניה מהווה סכנה איומה לאנושות כולה וסכנה איומה שבעתיים לעם היהודי אשר מיליונים ממנו הושמדו על־ידי היטלר במלחמת העולם השנייה, וכן למדינת ישראל העומדת כפני התפקידים העצומים של ביצור עצמאותה, של הפריית הארץ ובנייתה ושל הכשרתה לקליטת עליה המונית. אנו תושבי ישראל קוראים את כל האומות שוחרות השלום לתמוך בתביעה זו ולמנוע זיונה של גרמניה וכך לשחרר את האנושות מסכנת טבח עולמי חדש.

"העצומה הקודמת", כך הסביר מאיר יערי סמוך לתחילת ההחתמה השנייה, "אופיה היה אזהרה מפני סכנת המלחמה והשמדת העמים ע"י שימוש בנשק אטומי. העצומה הנוכחית היא יותר מאזהרה, היא מחייבת להסיק מסקנות ואומרת איך להבטיח את השלום. [...] העצומה הנוכחית, השנייה, ניסוחה הוא כה ריאלי, כה מישיר לדבר אל לב האדם והציבור, עד כי אין ספק שהיא תמצא את דרכה אל ההמונים."²¹ העצומה הוקראה לראשונה ברבים בעצרת־עם שנערכה בקולנוע "גן רינה" בתל־אביב, בחסותו של ועד השלום כשיתוף עם ארגוני הפרטיזנים לשעבר והתאגדויות נפגעי רדיפות הנאצים. מעורבותם של גופים אלה בעצרת וקריאתם הפומבית לחתום על העצומה היתה רבת ערך במונחים של גיוס ולגיטימציה ציבורית, שכן לא היה ספק בנאמנותם למדינה, והם נחשבו כמייצגים נאמנים של ערכי הזרם הפוליטי המרכזי. ואולם, למרות שעניינם של ארגונים אלה במניעת חימושה מחדש של גרמניה היה מוכן מאליו,

21. מאיר יערי, "מעצומה לעצומה מהשג להשג", שם, עמ' 4.

אפשר לתלות את המעורבות של חלק מהם באותה מערכת החתמה גם בשיקולים מפלגתיים פרגמטיים. שכן כמה מראשי ארגונים אלה (כמו חייקה גרוסמן, שאף נאמה באותה עצרת המונים) היו גם פעילים בולטים במפ"ם, ואין זה מן הנמנע שהם רתמו את יוקרתם במישור האחד לטובת האינטרס המפלגתי-הסכרתי במישור האחר.

השיתוף הארגוני אכן נשא פרי; ההיענות הציבורית בארץ לעצומה זו היתה רבה עוד יותר מאשר ההיענות לעצומה הראשונה. על הנוסח שלעיל חתמו כ־410,000 איש ברחבי הארץ, רבים מהם רחוקים פוליטית מן השמאל.²² השמועות על זוועות הירושימה והזכרונות הטריים ממעלליה של גרמניה הנאצית הרחיבו מאוד את החוגים שהיו נכונים לתמוך בעצומה זו. גם הנוסח הזהיר והגנימה היהודית שנשורה בו שיכנו במשהו את חשדות התותמים כדבר מגמה חתרנית של המחתימים העשויה להזיק למדינה, מה גם שלא היתה בו ביקורת כלשהי – ישירה או עקיפה – על מדיניותה של ממשלת ישראל.

באופן טבעי, הצלחה זו רק החריפה את עוינות הממסד הפוליטי כלפי הוועד, והוא פתח נגדו מערכת תעמולה נמרצת, שהושתתה הפעם בעיקרה על דיסקרדיטציה של החותמים על העצומה. הקו המנחה במתקפה היה הצגת החותמים כשוטים המולכים שולל. היו אף שהאשימו בריש גלי את יוזמי העצומה ברמייה ואפילו בזיופים. כתב או ישראל כהן, עורך הפועל הצעיר:

והלא כולם יודעים כיצד נאספו "ארבע מאות אלף" חתימות. שלושה חלקים בהם: מיעוט של חותמים, חברי מפלגות הקומוניטרן, מיעוט קטן של חותמים תמימים, שנתפסו לססמת הרמיה; ואילו רוב הגדול, שבשמו מדברים מפ"ם ומק"י וגרינבוים ואבי-שאול, לא היה ולא נברא ואפילו משל איננו. זאת היתה פאבריקציה של חתימות בדרכים שונות. ואטוטי בית הספר התחרו במספר החתימות שכל אחד הצליח לחתום על עצומת השלום. נערים ונערות ואף ילדים שמחו לתת את חתימת ידם החשובה. עוברים ושבים מקריים נתבקשו לחתום פעם פעמיים ושלוש [...] ובוודאי היו גם דרכים פשוטות יותר לריבוי החתימות, והן ידועות היטב לכל מי שדרך על סיפו של הקומאינפורם.²³

בנסיון להפריך את הטענות בדבר נאמנותו הזרות של הוועד, הדגישו דובריו תזור והדגש את העניין היהודי המיוחד בהשכנת שלום עולמי. בנאומיהם חזרו ועלו הרלוואנטיות של לקחי השואה, ופגיעותה המיוחדת של ישראל כמדינה חדשה וכמדינת היהודים. כך למשל, יצחק גרינבוים, מנהיג הציונים הכלליים,

22. ראה הערה 16 לעיל.

23. ישראל כהן, "מפרקי הימים – התרמית המתחסדת", הפועל הצעיר, 2.1.1951 (להלן: כהן).

שהיה בשנים אלה כבר הרבה מעבר לשיא עוצמתו הפוליטית, והצטרפותו האישית לוועד נתקלה בלגלוג צורב ואפילו בחרפות של ממש; הוא סמך את המלצתו לחתום על העצומה בנימוק, שמאבק נגד הפיתוח האטומי ונגד חימוש גרמניה, הוא הלקח שעל כל עם בכלל ועל העם היהודי בפרט להסיק מתוצאות אי-העשייה והאדישות הבינלאומית של שנות ה־20 וה־30, שאיפשרו את עליית הנאציזם:

צריך להבין שהקרבות שיפלו בגלל המלחמה למען השלום יהיו קטנים לאין ערוך מאלה שיפלו לכשתפרוץ זו המלחמה של ממש. ואז – לא תציל שום נאמנות ושום התרפסות, כשם שלא הצילה בימי שתי המלחמות הקודמות. לכל העמים ולכל בני האדם שבהם אין ברירה, אלא להלחם למען השלום, וביתר שאת מאשר לכל השאר – אין ברירה אחרת ליהודים.²⁴

ואילו ישראל בריהודה הוסיף:

לעם היהודי אורבת סכנת ההשמדה עוד לפני פרוץ מלחמת העולם השלישית: היא טמונה בעצם ההכנות אליה. האם כה עוורים אנן, האם כה מעט ניסיוננו ההיסטורי, שלא נראה זאת כולנו עין בעין? כבר בשלבי הכנת המלחמה הולכת וגוברת האנטישמיות בכדור הארץ המערבי, והיא מרעילה את אוויר הגשימה באמריקה ובחלקי אירופה שונים. "המערב" מקים את החיה הנאצית על רגליה. [...] ואם נגד כרה"מ יחששו לצאת למלחמה, [...] בנו יעשו שפטים.²⁵

בראשית 1952 פתח ועד השלום הישראלי במאבק נמרץ ועצמאי נגד קבלת השילומים מגרמניה, נושא שבו לא היה אמור לעסוק על פי הגדרת מטרותיו, ואשר תנועת השלום העולמית כמובן לא התייחסה אליו כלל. ב־4 בינואר 1952 נערכה בחסות הוועד באולם קולנוע "מוגרבי" בתל־אביב עצרת מחאה בנושא השילומים, בהשתתפות למעלה מ־1,500 איש. ביום התחלת הדיון בכנסת על השילומים (7 בינואר 1952) אורגנו עצרות נוספות, בהן נכחו בתל־אביב כ־3,000 איש ובירושלים כ־4,000 איש, שנשבעו שבועת התנגדות למשא ומתן ישיר עם הגרמנים. הוועד לא יצא נגד עצם קבלת הכספים ממערב גרמניה, שאותם הציג כפיצוי צודק – אם כי לא מספיק – על מעללי הנאצים, אלא נגד העובדה שהכספים הגיעו רק מממשלת בון, כעוד שעל פי גישתו גם גרמניה המזרחית צריכה היתה לשלם את חלקה. תביעה זו היא מעניינת במיוחד, שכן היא סתרה בבירור לא רק את עמדתה השוללת בעניין השילומים של מפ"ם, אלא גם את עמדתן של ה־WPC ושל מוסקוה, שהדגישו את "בדק הבית" היסודי

24. יצחק גרינבוים, "אין ברירה", לשלום – כוליסין הוועד למען השלום בישראל, עמ' 12.

25. בריהודה, עמ' 15.

שערכה גרמניה המזרחית לאחר המלחמה, ואת השינוי במשטר שחל בה, אשר בגינם הוצגה כפטורה מנטל האחריות למעשי הרייך השלישי. חריגה זו של ועד השלום הישראלי היתה, ככל הנראה, מעין "פריעת חוב" מצדו לאותם ניצולי שואה שחתמו על עצומותיו, ואשר לגבי דידם קבלת הפיצויים הפרטיים היתה הזדמנות בלתי חוזרת לשיפור מצבם הכלכלי.

ואולם כדי שלא יתקבל הרושם, שצידודו בקבלת השילומים פירושו מתן מחילה לגרמניה, ניסה הוועד לגייס תמיכה ציבורית בתביעתו, שהכספים יועברו בעקיפין דרך ארבע המעצמות, ולא ישירות מכון לירושלים. זאת בטענה שכל מגע ישיר עם גרמניה המערבית הוא בגדר מתן לגיטימציה והכשר לממשלה שיושבים בה שרים בעלי עבר נאצי. תביעה זו היתה דומה מאוד לעמדתם בנדון של ארגוני הפרטיזנים, לוחמי הגיטאות והמחתרות וארגוני אסירי מחנות הריכוז; ומכאן שיש בסיס להנחה, שהיה בכך גם מעין תמורה לסיועם של ארגונים אלה באיסוף חתימות על עצומות השלום.

עם התברר ממדי ההתממה על העצומה השנייה והצטרפות הוועד למאבק נגד השילומים כתבנית שעיצבה הממשלה, חלה הסלמה נוספת במערכת היחסים העכורה משכבר בין הוועד לשלטון. הממשלה וסוכנותיה החלו להצר בדרכים מעשיות וסמליות גם יחד את צעדי האנשים שהיו מעורבים בפעילות הוועד. למשל, חבר הוועד ד"ר שמואל איזנשטדט לא קיבל מן השלטונות אישור לצאת לכינוס מועצת השלום העולמית שנערך בברלין ביולי 1952. מזכיר הכנסת, משה רוזטי, סירב לקבל לידי את עצומת השלום השנייה מידי יצחק גרינבוים, בטענה שהעצומה איננה מכוונת למעשה נגד פעולה כלשהי של מדינת ישראל, ולכן אין הכנסת בגדר נמענת סבירה לה. העיתונות המפלגתית המפא"ית יצאה חוצץ נגד הסניף המקומי והתנועה העולמית כאחד. לדוגמא, המבקרים האשימו את ראשי התנועה העולמית והוועד הישראלי בנסיון לטהר את גרמניה המזרחית מן הכתם הנאצי ולהטילו רק על גרמניה המערבית – טענה שאינה עומדת במבחן העובדות, כפי שהוסבר לעיל. ישראל כהן כתב אז כזעם:

הנה באה התרמית המתחסדת של "הוועד למען השלום" בעולם וכישראל ומחלקת את הגרמנים לטובים ולרעים, לכשרים ולפסולים, הטובים נמצאים כולם בגרמניה המזרחית, בחסותה של ברה"מ ואילו הרעים נמצאים בגרמניה המערבית, בחסותן של מעצמות המערב. זה עיקום גמור של המציאות הנעשה בידי אנשי "מה יפית" צבועים. מפ"ם ומק"י המארגנות הפגנות נגד "חידוש הצבא הנאצי", לבשו ע"י כך בגדי צביעות ונעשו שותפות לכל אלה המתעללים באמת המרה, כי הן יודעות את האמת וממירות אותה בשקר גלוי.²⁶

קשה יותר היה למבקרים להתמודד עם העובדה, שבאותה עת נהנתה התנועה העולמית מתמיכתם הגלויה של אחדים מבכירי אנשי הרוח של העולם המערבי. הטיעון המקובל על מתנגדי הוועד לעניין זה היה, כי כפי שהאיגודים המקצועיים המצויים בחסות המפלגות הקומוניסטיות האירופיות שימשו למוסקווה אפיק השפעה נוח על הפועלים באירופה, כך תנועת השלום העולמית משמשת מנוף לגיוס האינטלקטואלים, שחרף תחכומם אינם תופסים שאינם אלא חומר ביד היוצר: "במשך ארבע שנות קיומה של תנועת השלום הצליחו מארגני התנועה הקומוניסטים לארגן הרבה אינטלקטואלים תמימים ומבולבלים מערכיים שהיו מוכנים לשמש קרקע, שבו מצפים הרוסים לזרוע את זרע הפאקס סובייטיקה."²⁷

ראשית הדעיכה (1952–1956)

התעמולה האינטנסיבית נגד העצומות וחותמיהן, התפנית במדיניות החוץ הישראלית לכיוון הזדהות מוצהרת עם המערב, התקררות היחסים בין ישראל לברית-המועצות וההתקרבות בין מוסקווה למדינות ערב, כל אלה סיכלו את מאמצי הוועד להעמיק את אחיזתו הציבורית. לכך תרמה גם האטת תנופתה ההתחלתית של תנועת השלום העולמית באירופה בגין המלחמה הקרה המתמשכת, שכן נוכח האיום הסובייטי הגובר, הוארה התביעה הבסיסית של התנועה לפירוק הנשק האטומי שברשותן של ארצות-הברית ובעלות בריתה באור נאיבי, אם לא חתרני.

לכל אלה נוסף גם המתח שהחריף באותה עת בתוך מפ"ם עצמה בין אנשי השומר הצעיר לבין אנשי אחדות העבודה בעניין הזיקה לברית-המועצות.²⁸ הקרע המעמיק פגע יותר ויותר ביכולת אנשי הוועד משתי התנועות להגיע להסכמה כלשהי ביניהם, במיוחד בנושאים הקשורים בזירה העולמית. ב-1952 פרץ במפ"ם (המאוחדת עדיין להלכה) ויכוח בנוגע לדרכו של הוועד סביב שאלת כינוסה של מועצת השלום העולמית בברלין: אנשי אחדות העבודה, ובריי-הודה בראשם, התנגדו בתוקף לנסיעת נציגים ישראלים לכינוס בגרמניה. הם טענו בשם קורבנות השואה ושרידיה, שטרם הגיעה העת להסיר את החרם מן העם הגרמני, גם אם השלטון הקומוניסטי בגרמניה המזרחית מגנה את הנאציזם ועקר את שרידיו מן שורש. דעתם של אנשי השומר הצעיר (שהיו תמימי דעים בעניין זה עם אנשי מק"י) היתה שונה, והתבססה על הטיעון, כי הנסיעה איננה בגדר ביקור רשמי בגרמניה, שכן היא מתבצעת במסגרת תנועת השלום.²⁹

27. יהושע השל, "היונה הצבועה", המועל הצעיר, 1.1.1952.

28. בעניין זה ראה, למשל, אייל כפכפי, "הזיקה האידיאולוגית-חינוכית לברית-המועצות כגורם בפילוג הקיבוץ המאוחד", *הציונות*, מאסף יד (1989), עמ' 127–160.

29. על חילוקי דעות דומים במפ"ם בעניין נסיעה לגרמניה, במקרה זה לפסטיבל הנוער הדמוקרטי בברלין ב-1952, ראה אייל כפכפי, "קשריהן של תנועות הנוער החלוציות של

ההשתתפות בכנס, כך הסביר יערי, היא חיונית, שכן דווקא זה המקום להציג את הישגי הסניף הישראלי. יתר על כן, טען, יריבי ישראל בתנועה העולמית, ובראש ובראשונה מדינות ערב, עלולים לנצל את אי נוכחותה של משלחת ישראלית כדי ללחוץ על באי הכינוס לקבל החלטות בלתי אוהדות לציונות ולמדינת ישראל. בסופו של דבר החליטו אנשי אחדות העבודה שלא לנסוע, ולברלין יצאה רק נציגות מצומצמת: יערי מטעם מפ"ם (בהסתייגות אנשי אחדות העבודה) ואמיל חביבי מטעם מק"י. יש לציין כי לכינוס זה נסעו לראשונה שני הנציגים הישראליים בנפרד, אות שבישר את הפיצול הפנימי הבא, שהתרחש בשלהי שנות ה-50, בין חברי הוועד הציונים לקומוניסטים.

הקטנת מעורבותם של אנשי אחדות העבודה בפעילות הוועד מ-1953 ואילך, הביאה להקצנת עמדותיו הפרו-סוביטיות והאנטי-אמריקניות. הקצנה זו השתקפה, למשל, במנשר שפורסם מטעמו לרגל ביקורו בארץ של שר החוץ האמריקני ג'ון פוסטר דאלס (Dulles), ושבו נאמר בין השאר:

אזרחי ישראל!

הפיקוד הים תיכוני שהמסע הזה בא להכשירו בניגוד לרצונם ולצרכיהם של העמים השוכנים באיזור, הוא ארגון בשירות האימפריאליזם האמריקני-בריטי, כזרוע הברית האטלנטית [נאט"ו] נגד ארצות השלום והדמוקרטיה, נגד ברית המועצות. היתמוך העם בישראל, שוחר השלום, בארגון תוקפני כזה? [...] אנו אומרים למר דאלס: אין בואך מבשר לנו שלום. לעולם לא יוותרו המוני העם בישראל על עצמאות ארצם ומדינתם.³⁰

לעומת עיונות זו הגיב הוועד על זריקת פצצה לחצר צירות ברית-המועצות בתל-אביב בזעזוע בלתי מוסתר:

ההתנגשות הטורריסטית הפושעת בצירותה של ברית-המועצות בישראל, מאירה באור בלהות את המצב שאנו נתונים בו בעקבות ההסטה הבלתי מרוסנת שמתנהלת בזמן האחרון בארצנו נגד ברית-המועצות וארצות הדמוקרטיה העממית [...] ציבור שוחר השלום בישראל תובע: יובאו לדין ויענשו האחראים למעשה הפשע ומבצעיו! תרוסן ההסטה האנטי-סובייטית בארצנו! יתלכד הציבור כולו להגנת שלומה ועצמאותה של מדינת ישראל!³¹

בעקבות הפילוג במפ"ם פרשו מן הוועד רוב אנשי אחדות העבודה. זמן קצר

מפ"ם עם הפדרציה של הנוער הדמוקרטי (1948-1953), "ידות זמננו, כרך 4 (תשמ"ח), עמ' 198.

³⁰ מנשר לרגל ביקורו של מר ג'ון פוסטר דאלס, 11.5.1953.

³¹ גילוי דעת של הוועד למען השלום בישראל נוכח ההתנגשות הטורריסטית הפושעת בצירות ברה"מ, 10.2.1953.

לאחר מכן הוא ניסה לחדש את תנופת הפעילות ההמונית על ידי עריכת מעין משאל עם מטעמו (קרי, לא כיישום מקומי של יוזמה מטעם התנועה העולמית), תוך שימוש במוטיבים שהוכחו בעבר כצוברי תמיכה, כמו זכר השואה וחימוש גרמניה. דומה כי יותר משהיה המשאל המתוכנן בעל משמעות עניינית כלשהי, הוא נועד להוכיח ברבים, כי למרות הוויכוחים והפיצולים ברמה המפלגתית, תנועת השלום בארץ עדיין קיימת ופעילה. ההחלטה על עריכת המשאל התקבלה חרף התחזית, כי הפעם תהיה ההיענות הציבורית קטנה יותר, בשל מה שתואר כ"אווירה הצבאית שהיא מורעלת יותר והמתיחות ביחסים בין הגורמים העיקריים בוועד השלום".³² הוחלט כי כל תושב בוגר בישראל יתבקש לענות על שלוש השאלות הבאות:

- א. האם אתה תובע את מניעת זיונה מחדש של גרמניה, המסכן את שלום העולם ואת שלום עמנו?
- ב. האם אתה בעד שלום יציב בין ישראל ומדינות ערב בדרך של משא ומתן ישיר, ללא מתווכים זרים וללא תנאים מוקדמים, שלום – שיבטיח את זכויותיהם הצודקות ואת התפתחותם של כל העמים?
- ג. האם אתה בעד מדיניות שלום ועצמאות של מדינת ישראל ונגד הצטרפותה לבריתות אזוריות תוקפניות?

למעשה, הועלה כאן לראשונה במפורש הנושא הישראלי-ערבי בפנייה ציבורית של הוועד, וזאת, מן הסתם, כדי להדגיש את הרלוונטיות הפוליטית המקומית של הארגון. ניסוחן המתון והלא ספציפי של השאלות היה כנראה מכוון גם הוא, ונועד לסייע לרבים ככל האפשר לענות על כולן בחיוב (נספרו רק הטפסים שבהם הסכים הנשאל לכל שלוש השאלות). השאלה הראשונה היתה למעשה רטרורית, שכן הבונדסווהר כבר היה עובדה קיימת. השאלה השנייה, למרות החידוש שבעצם העלאת הנושא, גם היא היתה מס שפתיים, שכן באותה תקופה לא הביע שום גורם ערבי מוסמך נכונות לפתוח במגעים ישירים עם ישראל, מה גם שהמדיניות המוצהרת של ממשלת ישראל היתה בלאו הכי, שמגעים אלה הם הדרך הנכונה להפסקת מצב הלוחמה.

יוצא אפוא שרק השאלה השלישית (שנועדה להביע הסתייגות מן החיזור הישראלי אחרי ארצות-הברית), היתה בעלת משמעות כלשהי, אם כי גם ההזדהות של ישראל עם הגוש המערבי כבר היתה אז בחוקת מוגמר. הנימוקים שהציגו אנשי ועד השלום ותומכיו נגד הצטרפות רשמית של ישראל למערך ההגנה המערבי היו מגוונים: ראשית, ברית צבאית עם ארצות-הברית פירושה בעקיפין, כי ישראל תהיה גם קשורה קשר צבאי – שהוא פגום מבחינה מוסרית – עם הכוחות המזוינים של גרמניה. שנית, התקשרות כזו עם הכוחות המזוהים

32. תכנית המערכה בזכות המשא ומתן, תשי"ד (גילוי דעת).

עם הקולוניאליזם והאימפריאליזם תביא לבידודה של ישראל בקרב ארצות אסיה ואפריקה והמדינות הבלתי מזדהות התומכות במאבק האנטי-קולוניאלי, ואף תחמיר עוד יותר את היחסים עם מדינות ערב. שלישית, ברית צבאית עם ארצות-הברית מכוונת בבירור נגד ברית-המועצות, ולכן היא תגרום בהכרח לקרע עם מוסקווה, קרע שבעטיו תוכנס ישראל לרשימת המטרות הלגיטימיות לפגיעה בעת צימות אטומי, סיכון מיותר שאין כל שכר מובטח בצדו.³³

על אף הניסוח הסתמי, ובניגוד לחששות המארגנים, מספרם האבסולוטי (אם כי לא היחסי) של החותמים על משאל העם היה גדול אף מזה שהניבו שתי העצומות הקודמות. עד סוף 1954 נאספו 423,250³⁴ חתימות של אנשים שענו כחיוב על כל שלוש השאלות – מעל ומעבר למצופה בתנאי השעה ונוכח תעמולת הנגד וההפרעות מצד המשטרה לתהליך ההחתמה.³⁵ לאור ההצלחה המפתיעה משהו במישור הציבורי, מחז גיסא, וצמצום מערך הפעילים הקבועים בעקבות הפילוג במפ"ם מאידך גיסא, הוחלט לנסות ולעבור ממבנה צנטרליסטי למבנה סניפי מבוזר יותר, בתקווה להרחיב בדרך זו את מעגל המעורבים בפעילות, היינו להתמקד במישור שהיה עד אז שני במעלה. בחיפה ובירושלים הוקמו ועדי שלום מקומיים, ואליהם נוספו עוד 67 סניפי משנה ביישובים קטנים יותר.

אולם השינוי לא הוליד את הפירות המקווים, שכן המבנה הארגוני החדש לא משך אוהדים חדשים ולא הצליח לגייס את תמיכת הציבור, וכך היה משאל העם שירת הברבור של הפעילות ההמונית. מאז ואילך התמצתה פעילות הוועד במשלוח קומוניקטים רבים מספור לעיתונות, כשמספרם של אלה שזכו להתפרסם הלך והצטמצם עם השנים; בפנייה ישירה אל פוליטיקאים; ובנסיונות השפעה תוך-פרלמנטריים, כמו למשל הפנייה ששלח הוועד ב-1955 לכל המפלגות בארץ בבקשה – שלא נענתה – לכלול במצעהן לבחירות הקרבות לכנסת השלישית את הקריאה למדינות העולם להפסיק באופן מוחלט את ייצור הנשק האטומי והמימני; להשמיד את מלאי הנשק הזה המצוי כבר ברשותן; ולנצל את האנרגיה האטומית לצורכי שלום בלבד.

וכאילו לא די בתלאות מבית, נפגע קשות מעמדו של הוועד בארץ מגילויי העוינות במוסדות ה-WPC כלפי ישראל ואפילו כלפי נציגיו. גילויים אלה, שהלכו ותכפו, גרמו גם להעמקת הקרע בתוך הסניף הישראלי, בין הקומוניסטים, שהצדיקו אותם נוכח מדיניות החוץ הפרו-מערבית במוצהר של ממשלת ישראל, לבין חברי הוועד הציונים, שהסתייגו מעמדתו העוינת של הארגון

33. גילוי דעת בדבר המו"מ לכרית צבאית בין ישראל וארה"ב והמצב בגבולות ישראל-מצרים, מאי 1955.

34. ראה הערה 16 לעיל.

35. ראה דיווח על כך בעל המשמר, 14.6.1954.

העולמי, הגם שעדיין לא בפומבי. באפריל 1955 ספג ועד השלום הישראלי עלבון צורב במיוחד במסגרת התנועה העולמית. נציגים ישראלים שהוזמנו רשמית לוועידת ארצות אסיה שהתכנסה בניו-דלהי (הזמנה שעם התקבלה זכתה להבלטה רבה מצד הוועד, שנוסף בה כהוכחה למעמדו המוצק בתנועה העולמית), לא הורשו להיכנס להודו, וראשי הסניף ההודי של ה-WPC לא טרחו כלל לגסות ולהעביר את רוע הגזירה. יתרה מזאת, לאחר שהוויזות התקבלו והנציגים הישראלים הגיעו למקום הכינוס (אומנם לקראת סיום הדיונים), לא ניתן להם בכואם מעמד של צירים מן המניין. לפיכך, לא רק שעל פי התקנון הם לא הורשו לנאום מעל בימת הוועידה, אלא שגם לא ניתן להם להביע רכבים את התנגדותם להחלטה הפרו-ערבית החריפה שהתקבלה שם, אשר גינתה את ישראל כמדינה חוקפנית.

הוועד הישראלי נקלע למצב, שבו היה עליו לפנות ברוזמנית לשני נמענים שונים. הוא צריך היה להתריע בפני התנועה העולמית על המגמה החד-צדדית והבלתי מאוזנת לרעת ישראל, שבאה לידי ביטוי בדיונים: אך הוא לא יכול היה לעשות כן באופן בוטה, מחשש שמא ייתן בכך רב עוצמה בידי המתנגדים לו מבית, שמאז ומתמיד הוקיעו את התנועה העולמית כגוף אנטי-ישראלי. כדי להתגבר על בעיית הסכרה קלאסית זו, החליט הוועד לנקוט אסטרטגיה של אבחנה בין התנועה העולמית לבין מדינות אסיה, ולהציג את האירוע בניו-דלהי כתקרית שאיננה קשורה לתנועת השלום עצמה. בקומניקטים שנשלחו לעיתונות הישראלית נאמר, כי הוועידה לא כונסה על ידי ה-WPC או על ידי גוף המסונף לה רשמית, אלא על ידי מפלגתו של ג'והארלל נהרו (Nehru), שהחזיקה אז בשלטון בהודו, ולוועד השלום ההודי היה רק חלק קטן בארגון הכינוס. נוסף על כך טען הוועד, כי הנציגים בוועידה היו נציגי מדינות ולא נציגים של תנועות שלום מקומיות, ומכאן שאי אפשר לזקוף את ההחלטה האנטי-ישראלית לחובת התנועה כולה.

הגם שכל הטיעונים הללו היו נכונים מבחינה פורמלית, כוח השכנוע שלהם בציבוריות הישראלית היה אפסי, והאירוע בניו-דלהי נתפס כאינדיקציה חד-משמעית לאופיה האנטי-ציוני של התנועה העולמית, ולמעמדו הרופס של ה"וועד" הישראלי בתוכה. עלון לא חתום שהופץ באותם ימים כתב בסרקום: "אלה תולדות נסיעתם של 'בעלי הקומה הזקופה' בישראל לוועידת 'מלאכי השלום' בניו דלהי".³⁶ הטיעונים שהוזכרו לעיל כוונו כלפי פנים, ובמקביל שלחה נשיאות הוועד הישראלי מכתב תלונה חריף למוסדות ה-WPC נגד מארגני הכינוס בהודו:

באי נוכחות הנציגים הישראלים ומכלי שתנתן להם האפשרות של השמעת

דעתם נתקבלה בוועידה החלטה בענייני המזרח התיכון הנוגעת גם לישראל, ואשר בתכנה ובניסוחה היא חד-צדדית ובלתי צודקת בחלקים חשובים שלה. אנו רואים במעשה זה של הזמנת משלחת מארץ מסוימת לוועידה שנוגעת לה ואי הכנסתה לוועידה משהגיעה למקום דבר פוגע וחסר כל תקדים ביחסים בין גופים שוחרי שלום. [...] התנהגות זו לגבי נציגי ישראל גרמה נזק כל ישוער לעניינים של תנועת השלום בארצנו ולרעיון היקר של סולדריזם עמי אסיה.³⁷

עיסקת הנשק הצ'כית-מצרית, שנחתמה בספטמבר 1955, גרמה לוועד השלום הישראלי מבוכה רבה, שכן היא סתרה בעליל את תמונת הניגוד שציירו ראשיו, בין אי המעורבות הצבאית של ברית-המועצות ומדינות הגוש המזרחי במזרח התיכון לבין הנוכחות הסכסכנית של מדינות המערב באיזור. הימנעותם של ראשי הוועד מתגובה על העיסקה עוררה את חמתם של רבים. התריס אז דבר: "האם לא מתפקידה הראשוני והדחוף ביותר של תנועת השלום בישראל לצאת חוצץ נגד עסקת הנשק למצרים, להוקיע את המעשה ולאסור מלחמה עליו? האם כל כוחה הוא בהחתמת 'עצומות' למען השלום ובשיגור משלחות לכינוסים למען השלום ובכבוא היום כשמאיימת סכנה תמורה לשלום ארצנו והאיזור כולו אפס כוחה ופיה מלא מיץ?"³⁸

כאשר לא היה אפשר עוד להתחמק מהתייחסות לעיסקה, החליטה נשיאות הוועד לפרסם גילוי דעת בנדון. ברם, נוסח ההצעה שהעלתה הנשיאות, שכונן בעיקר נגד חימושה של מצרים, הצית שתי מחלוקות מביט. המחלוקת הראשונה התגלעה בתוך הפלג הציוני, בין נציגי מפ"ם לבין אלה מאנשי אחדות העבודה שעוד המשיכו כפעילותם בוועד לאחר פילוג המפלגה ב-1954. אומנם אלה גם אלה היו מאוחדים בדעה כי יש לפרסם כרוז בעניין, אך בעוד שהראשון-גיום תבעו, שגילוי הדעת יכלול גם פיסקה נגד מלחמת מנע מצד ישראל, האחרונים התנגדו לכך בתוקף. בסופו של דבר נדחתה עמדת אחדות העבודה, בשל מספרם הקטן של נציגי התנועה בנשיאות שניסחה את הכרוז, והנוסח המפ"מי הוא שהתקבל. במחלוקת השנייה ניצב הפלג הציוני על שני מרכיביו מול הפלג הקומוניסטי. הקומוניסטים איימו לפרוש אם הוועד יחליט על ארגון פעולות מחאה נגד משלוח הנשק מן הגוש המזרחי למצרים, בטענה כי השמועות על העיסקה אינן אלא פרובוקציה של כוחות ריאקציוניים, המעוניינים בהפרת הסטטוס-קוו באיזור. הם תבעו, כי גילוי הדעת שיפרסם הוועד יכלול לכל היותר קריאת התראה כללית נגד מירוץ החימוש במזרח התיכון, ולא גינוי ישיר של מצרים או אזכור של הגוש המזרחי. בסופו של דבר נענתה תביעתם והוסר

37. המכתב (10.6.1955) מצוי בתיק התכתובת שוטפת של הוועד.

38. דבר, 30.10.1955.

האיום בפרישה.

גילויי הדעת הפושר שפרסמה בסופו של דבר נשיאות הוועד (ואשר לדברי חלק מן החברים היה בלתי חוקי כלל, שכן לא הובא לדיון במליאה הארצית), עורר זעם בממסד ובציבור. בנאומו באסיפת פועלים ב"פ, יצא ראש הממשלה דוד בן-גוריון חוצץ נגדו והתריס, כי כעת ברור שהמפלגות שעסקו במפעל עצומת השלום "התפרקו מעול מדינת ישראל".³⁹ עורך דבר דאו, יהודה גוטהלף, כתב: "תנועת השלום הישראלית אינה רשאית לנהוג באורך-רוח סבלני כל כך. בזמן מלחמת קוריאה כינסה אסיפות והתריעה השכם והערב. כלום תסתפק בעניין הגורלי לישראל ולמזרח התיכון בהחלטה סתמית ומעורפלת, שלא להרגיז את הקוזק הנגזל?"⁴⁰

עם פרוץ מבצע "קדש", שוב מצא עצמו הוועד – ובמיוחד מרכיביו הציוניים – בין הפטיש לסדן: בין עמדת התנועה העולמית לבין הנאמנות למדינת ישראל. לא רק שיציאת ישראל למבצע ביטלה כעפרא דאערא את הקריאה נגד מלחמת מנע, שהיתה כלולה בכרוז שפורסם לאחר העיסקה הצ'כית-מצרית, אלא שההתקפה על מצריים שביצעה ישראל במשותף עם כוחות צרפתיים ובריטיים עמדה בסתירה לעקרונות של סולידריות בין המדינות החדשות, אי התערבות בענייני פנים של מדינות ריבוניות ואנטי-קולוניאליזם, שהיו חרותים על דגלו של הוועד בהתאמה מלאה לעקרונות ה-WPC. כעת היה על הוועד להכריע, האם לצרף את קולו לזה של מוסדות ה-WPC, שגיננו בחריפות את הפעולה הישראלית, ולהגביר בכך את הנתק מן הציבור בארץ, או לחלופין להימנע מהבעת הסתייגות גלויה מהמבצע, ובכך לערער את מעמדו הרופף בלאו הכי בתנועה העולמית. מתאר מאיוס את מצב הסניף הישראלי במסגרת התנועתית הרחבה לאחר מלחמת סיני, מנקודת מבטו:

נחוצים היו כוחות הסברה אדירים, כדי לתת להבין לעולם שכוחות השלום בישראל לא בגדו אלא נשארו נאמנים לשליחותם, [...] נאלצנו לנצל כל נקודת אחיזה הן של מפ"ם והן של תנועת השלום, במידה ולא היתה אנטי ציונית מלכתחילה.⁴¹

מיד לאחר שוך הקרבות שלח יערי מכתב לנשיאות ה-WPC, ובו ניסה לתת ביטוי בעת ובעונה אחת לעמדתו כישראלי בעל הכרה ציונית, המתנגד למדיניות הממשלה, ולמעמדו כנשיא הסניף הישראלי של התנועה העולמית. הוא טען, כי עד הרגע האחרון ניסו חברי מפ"ם להציל את השלום באיזור, מתוך אמונה

39. מדווח בקול העם, 16.10.1955.

40. יהודה גוטהלף, "מבית ומחץ", דבר, 20.1.1956.

41. יעקב מאיוס, פרקי שליחות מדינית (כתב יד שלא פורסם, ללא תאריך, ללא מספרי עמודים).

שלמה שהמלחמה איננה בלתי נמנעת. ואולם מאמציהם לא נשאו פרי, בין השאר מפני שמדינות ערב לא רצו להפוך את הסכמי שביתת הנשק לחווה שלום קבוע: להיפרד ממחשבות הנקם; ולחדול מלעודד את פעולות הפדאיון. מדינות אלה אף החרירו את המתת, כתב יערי במכתבו, בכך שיוזמו חרם כלכלי ומדיני על ישראל, ומצריים גם הוסיפו על כך את האיסור על מעבר ספינות ישראליות בתעלת סואץ. הפעולות הללו הפריכו, לדברי יערי, את הגדרתה של תקופת טרום המלחמה כהפוגה במתיחות באיזור, כפי שנאמר במברקה של תנועת השלום לאו"ם, שבו דרשה ללחוץ על ישראל לסגת מסיני ולגנותה כתוקפנית. והוא מסכם: "איז אנו מוכנים להסכים להנחה שכאה לידי ביטוי במברקכם כי מצרים היתה קרובן סביל של תוקפנות על לא עוול בכפה. אנו רואים בכך הערכה חד-צדדית ובלתי צודקת."⁴² כאן פנה יערי ישירות אל ראשי התנועה וקבל, כי מאז ומתמיד לא זכו כוחות השלום בארץ לסיוע מספיק מצד מוסדות התנועה העולמית והסניפים העמיתים בעולם, וההוכחה הטובה ביותר לכך היא שישאל אף לא זכתה לייצוג בגופים הקבועים של ה-WPC. את כשלונו של הוועד להשפיע על הפוליטיקה בארץ הוא זקף לחובתה של המתייחסות אדישה, או אפילו עוינת מצד התנועה העולמית והתריס: "הייפלא כי כמצב זה העמיקה בין המוני תושבי ישראל הרגשת הבדידות?"

באותם ימים יצא מזכיר הוועד, יעקב מאיוס, לאירופה, בנסיון לשפר את היחסים עם מוסדות התנועה העולמית, אך הביקור לא הביא ליישור ההדורים.⁴³ פגישותיו הראשונות של מאיוס עם ראשי סניפים מקומיים בצרפת ובאיטליה היו נינוחות ביחס. באיטליה הוא נפגש בין השאר עם קרלו לוי ואלברטו מוראביה, שיצאו באותה עת בקריאה אל אנשים המעורבים בחיים הציבוריים במדינות ערב ובשאל להיפגש לוועידת שולחן עגול, כדי לחפש פתרונות לשאלות שיש בהן עניין משותף לשני הצדדים. הצעתם, שלא היתה כרוכה בנטילת התחייבויות מקדימות וביוזמות ממשלתיות, נראתה למאיוס ישימה בנסיבות אותה שעה. לעומת זאת בצרפת הוא נפגש עם ז'אן פול סארטר, שהציג בפניו את פתרונו שלו לסכסוך, היינו ועידה בינלאומית, כולל נסיגה צבאית של כל הצדדים מהשטחים שעליהם יש מחלוקת, ומציאת הסדר לשאלת הפליטים. הצעתו של סארטר עוררה במאיוס חששות כבדים, שכן להערכתו מעורבות בין לאומית עתידה היתה להיחלק בהתנגדות שני הצדדים, ובפרט של ישראל, שנתבעה למעשה הן לסגת והן להתיר את שיבת הפליטים לתחומיה ללא כל התחייבות או תמורה מובטחת מן הצד שכנגד. ואולם סארטר עמד על דעתו, כי רק מעורבות של מדינות מחוץ לאיזור עשויה להביא את ישראל ומדינות ערב לשולחן דיונים אחד, והתכוון להציג עמדה זו לפני מוסדות ה-WPC, כשהוא

42. המכתב (15.11.1956) מצוי בתיק התכתבות שוטפת של הוועד.

43. קורות הביקור מתוארות אצל מאיוס, שם (אין תאריך ומספרי עמדים).

מטיל על כף המאזניים את מלוא יוקרתו האישית.

האכזבה החריפה ביותר ציפתה למאיוס בבריסל, שם נפגש עם איזבל בלום (Blum), מראשי ה־WPC, שעסקה אז במרץ רב בהכנות לקראת ועידת הארגון בקולומבו. כבר בעבר לא גילתה בלום אהדה יתרה כלפי ישראל וכלפי ועד השלום הישראלי, אשר היה, לדעתה, נתון יתר על המידה לשליטה מפלגתית. מאיוס, שחשש כי הוועידה הקרבה והולכת של ה־WPC תביא עמה גינוי נוסף לישראל, שיסתום את הגולל על מעמדו של הוועד בתנועה העולמית ועל מעמדו הציבורי בישראל, ניסה לשכנע את בלום להכניס לסדר היום של הוועידה סעיף שיגנה גם את הפדאיון על חלקו בהידרדרות היחסים במזרח התיכון. בלום סירבה להיענות לבקשה, בטענה כי בעקבות מבצע "קדש" נשחק מעמדה המוסרי של ישראל בעולם כולו, ואין טעם בהצגת סעיף שלא יזכה בלאו הכי בתמיכה כלשהי. על פי עדותו הוא, אמר לה מאיוס בהתלהט הרוחות: "בקוריאה לא חיפשת אשמים לסכסוך [...] בעצמך כתבת חוברת שאין זה מתפקידה של תנועת השלום לעסוק בהאשמות אלא לבקש מוצא קונסטרוקטיבי [...] אתם נכנעים ללחץ חד-צדדי של הערבים ומביאים את תנועת השלום לכשלון מוסרי, שהוא כשלון מדיני קובע."⁴⁴ מאיוס ופגוע מעמדה האנטי-ישראלית המופגנת של בלום המשיך מאיוס בסירונו, והצליח – לאחר דחיות חוזרות ונשנות – להיפגש בסופו של דבר עם נשיא התנועה פייר זוליו קירי. לשמחתו של מאיוס הביע קירי באוזני עמדות מתונות ומאוזנות יותר, אך גם הוא סירב להתערב ולהפעיל את השפעתו כדי לנסות ולתרום לשיפור דמותה של ישראל בתוך התנועה.

הלוך הרוחות בוועידת קולומבו, שהתכנסה ב־1957, היה מנקודת השקפה ישראלית חזרה חמורה עוד יותר על אירועי ועידת עמי אסיה בניו-דלהי שנתיים קודם לכן, אם כי הפעם לא התקבלה החלטה שהוקיעה את ישראל במפורש. במשלחת מטעם הוועד נכללו ישראל ברזילי (מפ"ם), שלמה דרך (אחדות העבודה) ומאיר וילנר (מק"י). בדיעבד התברר, כי נוכחותו של ברזילי – שהיה שר בממשלת ישראל בעת מבצע "קדש", אם כי הביע התנגדות למהלך זה – היתה בגדר נפנוף מטפחת אדומה מול עיני באי הכינוס, שראו בבואו פרובוקציה מכוננת של הסניף הישראלי. יש לציין, כי חומר רב להתקפות נגד ברזילי סיפק דווקא חברו למשלחת מאיר וילנר, שניצל את בימת הוועידה כדי לנהל ויכוח פוליטי ישראלי פנימי, שמקורו בחילוקי הדעות בין מפ"ם למק"י.

אירועי קולומבו היו הקש ששבר את גב הגמל. לאחר שובה של המשלחת מן הוועידה הועלתה לדיון בנשיאות הוועד שאלת המשך החברות בתנועה העולמית. אליעזר הלוי, איש אחדות העבודה וחבר הוועד מימיו הראשונים, טען, כי נוכח עמדתה הפרו-ערבית של ה־WPC יש להינתק ממנה כליל

ולהמשיך בפעילות שלום עצמאית בארץ. הלוי גם הביא כדוגמה ראויה לחיקוי את פרישתו מן התנועה העולמית, זמן לא רב קודם לכן, של הסניף האיטלקי בראשותו של פייטרו נני (Nanni), במחאה על הפלישה הסובייטית להונגריה. יערי, שכיהן עדיין כנשיא הוועד, התקשה אומנם לדחות הצעה זו על הסף, בהתחשב ביתם לו זכו הנציגים מן הארץ בכל הכינוסים אחרונים, אך טען שאין להיחפו ולפרוש, שכן התנועה העולמית איננה מורכבת מקומוניסטים ומאנטי-ציונים בלבד, ואין אלה מצליחים תמיד לכפות את רצונם עליה. יערי העלה גם נימוק פנימי נגד הצעתו של הלוי: לטענתו, פרישה תשרת את האינטרסים של המרכיב הלא-ציוני של הוועד, היינו את מק"י, שתישאר הנציגה הבלעדית של ישראל ב־WPC, שכן היא תמשיך בוודאי בחברותה בתנועה העולמית, גם אם תחליט הנשיאות על פרישה. כסימוכין הביא יערי את אירועי ועידת קולומבו, שהיו עדיין טריים בזכרונם של המתדיינים: "הפעם", כך אמר, בהתכוונו להופעתו של וילנר בקולומבו, "הופיע במועצת השלום האב־טיפוס של מק"י־זם ושומר מסורת הפק"פ מימי בריתה עם המופתי. שונא ציון שכמותו אינו יכול לחזור בו אפילו בשערי הגהינום."⁴⁵

ב־1958 יצא הוועד לפעולת גיוס המונית אחרונה. מדובר בעצומת השלום הרביעית, שהיתה חלק מהמסע הכלל-עולמי שהתנהל באותן שנים נגד הניסויים הגרעיניים באטמוספירה, ושסיסמתו היתה "Ban the Bomb". הפעם – כנראה מתוך רצון להימנע מוויכוחים פנימיים נוספים – לא נוסף לתרגום הנוסח הלועזי שום אזכור של הסכסוך המקומי. אולם על המאמץ לשמירת שלום הבית הרופף שילם הוועד במונחים של גיוס ציבורי. הצלחת ההחתמה על העצומה היתה קטנה בהרבה מבעבר. נוסף על כל גורמי החולשה של הוועד שהוזכרו לעיל, ניסוחה השחוק עד דק של העצומה, שהתייחס שוב לנושא האטומי אך ללא חידוש כלשהו, תרם תרומה ניכרת למיעוט החותמים עליה בהשוואה לקודמותיה – רק כ־150,000 איש,⁴⁶ כשליש ממספר החותמים על העצומה הקודמת. עם זאת יש להניח, כי הירידה הדראסטית בתמיכה נגרמה גם בגין אירועי "ועידת העמים", שכונסה עלידי ה־WPC בשטוקהולם ביולי 1958, וזכתה לסיקור תקשורתי נכבד זמן קצר קודם להחתמה. לא די בכך ששוב נתקלה המשלחת הישראלית ביחס עוין מצד מוסדות התנועה ונציגי סניפיה האחרים, אלא ששוב נתגלעו בוועידה ניגודי האינטרסים הכוטים בין נציגי מק"י מן הצד האחד לנציגי מפ"ם ואחדות העבודה מן הצד האחר. העימות הפנימי היה הפעם עז עד כדי כך, שנציגי מק"י הכשילו בכוונה תחילה את בחירתו של שלמה דרך, איש אחדות העבודה, לנשיאות הכינוס. דרך עצמו הגיב במאמר פומבי חריף על

45. הערה שהוסיף מי יערי בשולי טיוטת פרק מכתב היד "פדקי שליחות מדינית", ששלח מאיוס לעינוו.

46. ראה הערה 16 לעיל.

סיכול בחירתו על ידי השותפים הקומוניסטים לוועד: "שוב ושוב אנו משתאים לשיעורי הפרברסיה הנפשיות והרעיונית המתגלה בהופעותיהם הפומביות של ראשי מק"י ובעיקר שעה שהם עולים על הבמה הבינלאומית. [...] נציג מק"י אחד ויחיד הוא בין כל הדוברים הקומוניסטים שכל נאוומו רצוף דברי בלע נגד ממשלתו ומכוון להבאשת ריח ארצו בעיני העולם."⁴⁷

אסתר וילנסקה, מנציגות מק"י לוועידה, ניסתה אומנם לתלות את ההתנגדות למועמדותו של דרך בכך, שהאיש "מבטא נקודת השקפה של תמיכה נלהבת במלחמת סיני".⁴⁸ אך הסיבה האמיתית להתנגדות אנשי הפלג הקומוניסטי בוועד לבחירתו של דרך היתה נעוצה, ככל הנראה, בסירובם להשלים עם מעמדם הרשמי כשניים כמעלה בסניף הישראלי, שהודגש על ידי מועמדותו של דרך, שעה שבמוסדות התנועה העולמית ובסניפים האירופיים היה לחבריהם לאמונה הקומוניסטית רוב מכריע. מכינסו זה ואילך, כפי שמעידים רישומי הוועד, חלה השתלטות גוברת של הקומוניסטים על עמדות מפתח בוועד, ונסיגה הדרגתית מקבילה של אנשי הפלג הציוני.

מדחי אל דחי

בשלהי שנות ה-50 ובמהלך שנות ה-60 עבר הוועד במתכונתו המצומצמת ובהשראת חבריו הקומוניסטים לעסוק כמעט אך ורק בעניינים בינלאומיים מרוחקים גיאוגרפית, כמו רצח ראש ממשלת קונגו פטריס לומומבה (Lumumba); המאבקים באלג'יר ובלאוס; והמעורבות האמריקנית בווייטנאם. יוצא מן הכלל במובן זה היה משפטן אייכמן, שאחרי עקב הוועד מקרוב. הואיל ורוב החברים הציונים כבר הפסיקו להשתתף בישיבות ופרשו למעשה מן הפעילות, לא היתה כל מניעה שעמדות הוועד בנושאים בינלאומיים אלה יהיו זהות לעמדות התנועה העולמית, והוא אכן גילה צייתנות מוחלטת להחלטות מוסדותיה. ובכל זאת, בשנים שלפני מלחמת ששת הימים ניהלו אנשי מפ"ם המעטים, שעוד נשארו חברים בוועד, מאבק נואש כמעט להדוף התקפות חוזרות ונשנות על המדיניות הישראלית מצד מוסדות התנועה העולמית. הניכור מן התנועה העולמית הגיע לשיא חדש, כאשר נציגי ועד השלום הישראלי לא הוזמנו כלל להשתתף בוועידת שלוש היבשות, שהתכנסה בהוואנה, קובה, בשנת 1966 בחסות ה-WPC. אפילו נציגי רק"ח לא הצליחו להשיג הזמנה לוועידה זו, גם לאחר שניסו להפעיל לשם כך את קשריהם עם המפלגה האחות הקובנית.

עם הגיע המתח הבטחוני לשיאו בתקופת ההמתנה באמצע 1967, יצאה נשיאות הוועד בקריאה נגד ריכוז הצבאות בגבולות ישראל וחסימת מצרי

47. שלמה דרך, "שטוקהולם היא פרשת דרכים", למרחב, 8.8.1958.

48. אסתר וילנסקה, "וועידת העמים בשטוקהולם 1958", קול העם, 8.8.1958.

טיראן, ונגד פעולות הטרור של הפת"ח. ניסוחה של הקריאה נדחה על ידי החברים הקומוניסטים. לאחר פרוץ הקרבות התקבלה בוועד החלטה, שוב בהתנגדות אנשי רק"ח, כי יציאתה של ישראל למלחמת ששת הימים היתה בגדר מלחמת מגן, וכי גינויה על ידי מוסדות התנועה העולמית כגילוי של תוקפנות, עושה פלסטר את המטרה המוצהרת של יישוב קונפליקטים בינלאומיים על פי אמות מידה אובייקטיביות של צדק. הפלג הציוני בוועד אף יצא בהכרזה הבאה:

ריב מר וחמור יש לנו עם המוסדות המרכזיים של תנועת השלום, אשר בגילויי הדעת החד-צדדיים שלהם מאשימים את ישראל בתוקפנות ומסתגלים למגמות של השוביניזם הערבי. [...] אנו ממשיכים להאבק בקומה זקופה בתנועת השלום העולמית, מתוך תקווה שהדף עוד יתהפך ושתנועת השלום העולמית תתרום להפגת המתיחות וקירוב השלום מתוך מו"מ והסכם בהתאם לעקרונותיה.⁴⁹

הואיל ומוסדות התנועה העולמית המשיכו לנקוט אותו קו אנטי-ישראלי, פרשו למעשה החברים הציונים המעטים שעוד נותרו, והשליטה בוועד עברה כליל לידי הקומוניסטים. ואולם גם אלה הכינו תוך זמן-מה, כי לארגון אין עוד תקומה, והיפנו בהדרגה את מרצם לאפיקים אחרים, שנחשבו בעלי תועלת פוליטית רבה יותר.

ג. ועד השלום הישראלי – קורבן נסיבות השעה והמקום או קורבן מועד?

אם הקריטריון לבחינת הצלחתו של ארגון חוץ-פרלמנטרי הוא כושרו להגביר את המודעות הציבורית לעניין מסוים, הרי מעטים יחלקו על כך, כי ל-WPC שמורה זכות הראשונים בהעלאת נושא הנשק האטומי לדיון בדרג הציבור הרחב, ולשבירה חלקית, לפחות, של מעטה הסודיות סביבו. למעשה, מאז ההחלטה על עצומת שטוקהולם ואילך לא פסק הדיון הפומבי בנושא זה באירופה ובארצות-הברית. גם אם חלו ירידות כרמת האינטנסיביות של הדיון בנושא, למשל בשיא המלחמה הקרה, צץ הנושא ועלה מחדש שוב ושוב. ואולם מעבר לכך ברור למדי, כי ה-WPC לא מילאה את התקוות שתלו בה מייסדיה, מצד אחד, ומי שקיוו לצאת נשכרים מקיומה, מצד שני. הפיתוח האטומי לשימושיו השונים לא נעצר, הפצתו של הנשק הגרעיני לסוגיו לא נבלמה, וסכנת השימוש בו לא הופחתה ולו כזית בגלל העצומות הרבות שהפיץ הארגון משך השנים. בכלל, נגישות ה-WPC על סניפיה השונים למערכות קבלת החלטות בנושאי חוץ ובטחון של המדינות השונות היתה נמוכה, ואולי אף פחותה משל תנועות

השלום הבלתי מזדהות גושית שקמו אחריה.

מה הן הסיבות לכשלון התנועה ברחבי העולם? הגורם העיקרי להתבדות התקוות ליצירת תנועת שלום המונית ואפקטיבית היה בעל אופי מעגלי משהו, מעין נבואה שהגשימה עצמה: התמיכה הסובייטית הנלהבת מדי מכינון ה-WPC גרמה לכך שהתנועה תיגה לאלתר כ"ארגון חזית" (front organization). כתוצאה מכך נרדפה התנועה על ידי הממסדים הפוליטיים כמערב, שחששו מחתרנות קומוניסטית, ולכן הפכה להיות תלויה יותר ויותר בברית-המועצות. ה-WPC ניסתה אומנם לעקוף מכשלה זו, בכך שמשך שנים נמנעה במכוון מנקיטת עמדה אנטי-קפיטליסטית עקרונית. חרף העובדה שרבים ממנהיגיה ואוהדיה של התנועה היו בעלי אוריינטציה שמאלית חזקה, נמנעו מוסדותיה מקריאה לשינוי משטרי, כשהם חוזרים ומדגישים, שענינם בנושאים בינלאומיים בלבד. ואולם העמדות האנטי-אמריקניות והאנטי-קולוניאליות הברורות שנקט הארגון במישור הגלובאלי, הן שהותירו בסופו של דבר את רישומן וקיבעו את דימויו המוטה.

גורם אחר שהיקשה גם הוא על מאמצי ה-WPC להפוך לכוח פוליטי אפקטיבי כמערב, היה היעדר היררכיה ברורה של יעדים. מייסדי הארגון הציבו לו ארבעה יעדים שווים מעמד: דורקים בין-גושי; משא ומתן מדיני כדרך הבלעדית לפתרון סכסוכים בינלאומיים; זכות הגדרה עצמית ועצמאות לאומית; והתנגדות לנשק אטומי, לאימפריאליזם ולחימוש מחדש של גרמניה. אולם לא קשה להבחין, כי השוואת מעמדם של ארבעת העקרונות טומנת בחובה סתירות פוטנציאליות אקוטיות: למשל, במקרה שבו הזכות להגדרה עצמית איננה מכובדת על ידי הצד שכנגד, האם גם אז האיסור על השימוש בכוח בעינו עומד? מה יש לעשות כאשר עקרון השמירה על הדורקים הבין-גושי מתנגש בצורך לסייע לקבוצה לאומית מסוימת להיאבק על זכותה להגדרה עצמית? ובאשר לגרמניה, האם הגבלת כוחה הצבאי על ידי מעצמות חיצוניות איננה עומדת בסתירה לתביעה האולטימטיבית לריבונות לאומית? לשאלות אלה נתנה התנועה תשובות שונות בנסיבות שונות, והדבר חיוק את הרושם כי ה-WPC היא גוף אופורטוניסטי חסר חוט שדרה, או לחלופין, מכשיר בידי כוחות חזקים ממנה המכתיבים את מדיניותה על פי האינטרסים הפוליטיים שלהם.

מקורות חולשה נוספים נמצאו במישור הפנים-ארגוני. חשיפת אימי משטרו של סטאלין במחצית השנייה של שנות ה-50 האיצה את התרחקותם המאסיבית של אינטלקטואלים בלתי מפלגתיים, שלפני כן היו נכונים לפעול נגד הנשק הגרעיני אפילו בחסות ארגון בעל תיוג פרו-סובייטי. אליהם הצטרפו גם חלק מחברי המפלגות הקומוניסטיות, שהמשיכו אומנם להחזיק בתפיסות מארקסיסטיות, אך מיאנו לראות במשטר הסובייטי ובכל הקשור בו את מימושן האמיתי של תפיסות אלה. יתרה מזו, על אף שאין זה אפשרי לקבוע בוודאות אם מדובר בסובב או במסובב, התחזקות מעמדם של נציגי העולם השלישי במוסדות

ה-WPC והעתקת מרכז תשומת הלב הארגונית לנעשה באזורים אלה, הביאו אף הן לידידת העניין הציבורי בארצות המערב בתנועה ובפעולותיה. בשל האמור לעיל, בתום העשור הראשון לפעילותם לקו סניפי ה-WPC בכל מקום כמעט (פרט למזרח אירופה, שם הפכו לחלק אינטגרלי מן המסד המפלגתי הקומוניסטי) בירידה מובהקת בכוח המשיכה הציבורית ובכולטות הפוליטית שלהם. ואף על פי כן, חיותם עד אז היתה גבוהה במידה ניכרת מזו של ועד השלום הישראלי, שדעך, למעשה, פחות מחמש שנים לאחר הולדתו. נשאלת השאלה – האם אותם גורמים עצמם, גם אם במינון אחר, הם שהשפיעו על צבירת המומנטום הראשוני, ועל הנפילה של סניפי ה-WPC בעולם ושל ועד השלום הישראלי? דומה, שחרף העובדה שכאן וגם כאן מדובר בכשלון פוליטי, הרי במקרה הישראלי הגורמים הייחודיים הם בעלי כושר הסכרי עדיף מאלה הכלליים.

הגורמים שהקלו על צבירת העוצמה הראשונית בארץ היו שונים למדי מאלה שהמריצו את הציבור האירופי לחתום בהמוניו על עצומות השלום. בראשית שנות ה-50, שעה שאירופה היתה כבר אפופה באווירה הכבדה של המלחמה הקרה, והאיום האטומי היה תלוי ועומד בחלל, היתה בישראל הכולטות של העימות הבינ-גושי והאיום האטומי הכרוך בו נמוכה בהרבה, והם נתפסו כמשניים ביחס לסכנות שצפן בחובו הסכסוך האזרחי. מכאן, שהחתימה המאסיבית בארץ על העצומות הונעה בעיקרה על ידי שיקולים ותחושות ממין אחר מאשר באירופה. באופן פרדוקסלי משהו, נראה שדווקא התמיכה הגלויה של ברית-המועצות בפעילות השלום גרפה בארץ חתימות לא מעטות. יש לזכור, כי נוסף על אנשי השמאל המוצהרים בישראל דאז, שזיקתם החיובית לברית-המועצות היתה צפויה, ולעתים בלתי מסויגת, חיו בארץ גם פליטי שואה לא מעטים, שחשו עדיין בעוצמה רבה כי הם חבים את חייהם לחיילי הצבא האדום ששחררו אותם מהמחנות, ואשר חרף ההסתייגות הגוברת של הממשלה מהגוש המזרחי, הם ראו כברית-המועצות גורם חיובי בזירה העולמית. נאמנויות ותחושות אלה, בצירוף זכר תמיכתה של ברית-המועצות בכינון מדינת ישראל, והסיוע שהגיע למדינה הצעירה מן הגוש המזרחי בזמן מלחמת העצמאות, גרמו לכך שעצם הגוון ה"אדום" של הוועד לא היווה מכשול קריטי בפני גיוס חתימות בשלב הפעילות ההתחלתי. יתרה מזו, בשל הרגישות המיוחדת של העם היהודי לשאלת גרמניה ופצעי השואה הטריים שעדיין לא הגלידו, מאבקה של ה-WPC נגד חימושה מחדש של גרמניה זכה בארץ לתגובה כללית חיובית ואוהדת במיוחד.

גורם מסייע אחר להצלחתו הראשונית של הוועד נמצא ברמה המפלגתית-ארגונית. אומנם אחיזתה הציבורית של המפלגה הקומוניסטית בארץ היתה תמיד חלשה, ולכן לא יכלה לשמש גב חזק לפעילות הוועד, שלא כמו אחיותיה, למשל, בצרפת או באיטליה. גם האיגודים המקצועיים, שסיפקו באירופה סיוע לוגיסטי

מאסיבי לסניפי תנועת השלום העולמית, היו כפופים בארץ לתכתיביהם של ראשי מפלגת השלטון. אולם, בעוד שהסניפים האירופיים נסמכו על תמיכתן של מפלגות שמאל רדיקליות, שהיו אולי מרובות חברים אך מרוחקות ממוקדי העוצמה הפוליטית הלאומית, הרי שהוועד הישראלי נהנה מתמיכתה הגלויה של מפ"ם, שהיתה בראשית שנות ה-50 המפלגה השנייה בגודלה בארץ, ייצגה שתי תנועות התיישבותיות מרכזיות (הקיבוץ הארצי והקיבוץ המאוחד), וחרף היותה באופוזיציה היתה ממוקמת בקירבת המרכז הפוליטי.

שלישית, וחשוב לא פחות: באירופה הציגו סניפי ה-WPC תביעות קונקרטריות לממשלות המדינות שבהן פעלו, בעוד שהרלוואנטיות של נושא העיסוק המרכזי של התנועה, היינו הפיתוח והחימוש האטומי, היתה באותו שלב אפסית, כשמדובר היה במעשייה או חוסר מעשייה של ממשלת ישראל. משום כך ניתן היה לצפות להתעלמות ממסדיית מן הפעילות, או לפחות לרמה מתונה ביחס של עוינות מכיוון זה.

כל הגורמים המסייעים, כביכול, להצלחת הוועד היו בעלי השפעה קצרת טווח ומוגבלת בלבד, שכן הם התגמדו מול המכשולים האדירים שזרעה המערכת הפוליטית הישראלית בדרכו של ועד השלום, ומול אכני הנגף שהעמידו בפניו מבנהו הפנימי והמודוס אופרנדי שאימץ לעצמו. המכשול הגלוי ביותר לעין היה טמון בזיקתה החיובית של תנועת השלום ברמה העולמית וברמה המקומית לברית-המועצות, אשר עמדה בסתירה בוטה לאוריינטציה הפרו-אמריקנית שטיפח בן-גוריון באותה עת. כשל העובדה שהתפנית מאי-הזדהות להזדהות גושית לא לוותה בשום תגמול ברור מן המערב, רצה השלטון להימנע מזיון ציבורי בשאלת כדאיותה. משום כך היה נחרץ בדעתו לצאת לעימות חזיתי עם מתנגדי התפנית מבית. מבחינה זו, עיתוי כינונו של הוועד ותחילת פעילותו לא יכלו להיות גרועים יותר. התפנית המדינית גם לוותה בחשש גובר של קברניטי המדינה וסוכנויות הבטחון מפני הגברת האינטנסיביות של הריגול הסוביטי והחתרנות הקומוניסטית בארץ. ביטוי לגישה זו נתן איסר הראל בראיון למעריב ב-1968. כשנשאל, האם נתקל במהלך שירותו כראש שירותי הבטחון במקרים בהם אזרחים תמימים נפלו ברשת המודיעין הסוביטי, ענה כך: "אנחנו, לא רק פוליטית, אלא גם מתוך הכרה יסודית של העניין, ידענו שאין שחר לכוונות השלום של תנועה זו [תנועת השלום - ת"ה], וכל כולה באה רק כדי להיות מכשיר בין מכשירים אחרים לקידום האינטרסים של הגוש הזה, ולא תמיד רק האינטרסים הפוליטיים של הגוש הסובייטי, אלא לעיתים קרובות גם לסייע לריגול הסובייטי."⁵⁰

50. הראיון שהתפרסם במעריב מצוטט אצל איסר הראל, "חקרית עם תנועת השלום בישראל", ריגול סובייטי - קומוניזם בארץ ישראל, תל-אביב 1987, עמ' 176. בעקבות ראיון זה נפגש מאוס עם הראל, ותבע ממנו לחזור בו מהאשמותיו. משסירב הראל

לא פחות מן החשש, המבוסס יותר או פחות, מריגול ותחרנות סובייטיים, ומחילוקי הדעות בשאלת האוריינטציה הגלובאלית הרצויה, פעל גורם נוסף נגד סיכויי הצלחתו של הוועד להכות שורש, והגביר את העוינות כלפיו. הכוונה היא לעצם זיקתו הארגונית והאידיאולוגית לארגון עולמי, במיוחד כשמדובר היה בארגון לא יהודי ולא ציוני. בין אם בשל התפיסה האתנוצנטרית המושרשת בתרבות הפוליטית הישראלית, ובין אם בגלל המצור הסכיבתי והאיום החיצוני המתמשכים, שהגבירו באופן טבעי את החשדנות הסכיבתית והחשש מפני הסכנות שבחלחול גורמות ונאמנויות אוניברסליות, אחד המאפיינים הבולטים והקבועים ביותר של הקולקטיב הישראלי הוא תביעתו האולטימטיבית מן הפרטים והארגונים הכלולים בו לנאמנות כלעדית. זיקה רעיונית או ארגונית מוצהרת ומחייבת למסגרות עולמיות ציוניות ויהודיות נתפסת ברוב המקרים כקבילה. אך כשמדובר בהשתייכות יחידים או קבוצות לארגונים בינלאומיים או אלילאומיים, רמת הסובלנות הסכיבתית בארץ היתה ואף עודנה נמוכה, יחסית לדמוקרטיית ליברליות אחרות. הכוונה לארגונים מסוגים שונים: WPC; האינטרנציונל הסוציאליסטי; הפדרציה של האיגודים המקצועיים: "אמנסטי", ועל אחת כמה וכמה ארגונים בעלי צביון דתי או מעידות.

אי קבילותן של השתייכויות חיצוניות מעין אלה, והכתם הלא־פטרוטי שנלווה אליהן, היו באופן טבעי חריפים במיוחד בשנים שבהן עוסק מאמר זה. שכן אז נמצאה מדינת ישראל בשלב הפורמטיבי שלה, שלב שאחד ממאפייניו השכיחים הוא הדגשת הזהות הקולקטיבית באמצעות אבחנה חדה בין "אנחנו" ל"הם". בהיותו סניף של תנועה עולמית, בעל מסר אוניברסלי, היו סיכויי הוועד לזכות בלגיטימציה שלטונית או ציבורית מקומית גמוכים ביותר מלכתחילה, מה גם שחולשה עקרונית זו נוצלה היטב בידי תועמלני מפא"י, שפרטו בדיוק על נימי החשד הציבורי בדבר נאמנות כפולה של פעיליו.

המתח שגבר בין הסניף הישראלי למוסדות העולמיים של ה־WPC וסניפיה במדינות ערב וברוב ארצות העולם השלישי סיפק נשק רב עוצמה בידי בני הפלוגתא של הוועד, שכן הוא נדרש לבחור בין העניין הישראלי לבין מחויבויות תיו הכללת־נועיות. נסיונותיהם הנואשים של ראשיו להימנע מצידוד חד־משמעי ומתמשך באחד משני הצדדים, ולשמור על איזון בין שתי הנאמנויות, לא

לעשות כן. איים הוועד בהגשת תביעת דיבה נגדו, אך לא מימש איום זה. ואולם במכתב ששלחה נשיאת הארגון להראל נאמר: "בניגוד מוחלט להאשמתך חסרת היסוד, אנו קובעים כי ועד השלום בישראל לא בא לשרת, ולא שירת מעולם, שום אינטרס זר ושום גורם זר; כל פעולתו היתה מכוונת למען בטחונה וקיומה של ישראל ולטובת השלום בעולם ובאיוורור." ולראיה הם קובעים: "במשך תקופה של קרוב ל־20 שנה, לא הובאה נגדנו כל תלונה על דרך פעולתנו, על אופי קשריו עם גורמי חוץ ועל נאמנותו למדינה – לא מצד מוסדות המדינה הרשמיים [...] ולא מצד שירותי הבטחון, שאתה היית תקופה כה ממושכת אחראי עליהם ועמדת בראשם." שם, עמ' 177: 178.

רק שלא עלו יפה, אלא גם פגיעה חמורה באמינותו, הן בארץ והן בתנועת השלום, והובילו אותו תוך זמן קצר אל עברי פי התהום.

מכשול אחר בדרכו של ועד השלום הישראלי היה קשור ישירות במפלגות שתמכו בפעילותו, היינו מק"י ומפ"ם. כמישור זה, כך נראה, היתה ההסתייגות השלטונית מהוועד המשך ישיר לסירובו של בן-גוריון להכיר בלגיטימיות הפוליטית של המפלגה הקומוניסטית ("כלי חירות וכלי מק"י", כמאמרו הידוע). גופים כמו הוועד או הליגה לידידות ישראל-ברית-המועצות, למרות שלא היו חלק אינטגרלי ממק"י אך עמדו עמה בקשר ישיר, נתפסו כמטרה מותרת ואף רצויה לדיסקרדיטציה ציבורית, במסגרת מסע הדה-לגיטימציה של הקומוניסטים. התייחסותו העקרונית של בן-גוריון למפ"ם היתה, אומנם, מתונה יותר, אך בפועל לא היה שוני רב בעוצמת היריבות, שכן במקרה זה שיחקה התחרות הבין-מפלגתית תפקיד מרכזי. נראה כי חרף שולי התמיכה הרחבים של מפלגתם, חששו ראשי מפא"י כי צבירת עוצמה ציבורית של הוועד פירושה חיזוק אלקטורלי עקיף של מפ"ם, שאת כוחה הפוליטי ניסה בן-גוריון להקטין זה מכבר.

בשל מעמדה האלקטורלי האיתן ואחיזתה בתנועות ההתיישבותיות היתה תמיכת מפ"ם בוועד גורם מסייע במוטנציה לגיוס ציבורי מאסיבי. ואולם כנגד יתרון לכאורה זה שיחקה העובדה, שההצטרפות לוועד לא היתה דרך החברות במפלגה אלא על בסיס אישי. זאת בניגוד לאירופה, שם דפוס ההשתייכות השכיח ביותר ל-WPC היה עקיף – דרך חברות במפלגות קומוניסטיות או באיגודים מקצועיים, שהצטרפו לתנועת השלום העולמית כגופים קולקטיביים. כלומר, באירופה לא עמדה בפני הפרט האפשרות לפרוש מתנועת השלום בעודו חבר מפלגה, והדבר האט, כנראה, את שקיעת סניפי התנועה בצרפת, באיטליה וכבריטניה. ואילו בישראל אפשר היה לפרוש מן הוועד ולהמשיך להיות חבר מפלגה. גם מבחינת המשאבים שעמדו לרשות הסניפים המקומיים, ברור כי המאזניים נטו לטובת אלה האירופיים, שנתמכו על ידי מפלגות קומוניסטיות עתירות משאבים, ולרעת הסניף הישראלי, שזכה רק למימון מועט ממפ"ם וממק"י, וסבל כל העת ממצוקה פיננסית אקוטית.

הגורם המקשה ביותר במישור הפנימי היה נעוץ בקושי לכוונן שיתוף פעולה בין אנשי אחדות העבודה, בעלי התפיסות הבטחוניות האקטיביסטיות, לבין אלה מאנשי הוועד שציידו בעמדות פשרניות יותר בעניין הערבי-ישראלי, נוסח מפ"ם ומק"י. ניגוד נוסף היה בין החברים שראו עצמם ציונים לבין אלה ששללו את הציונות כאידיאולוגיה אימפריאליסטית. אי הסכמות יסודיות אלה היו מקור בלתי נדלה לחיכוכים פנימיים, והיקשו על גיבוש מדיניות ארגונית אחידה ומוסכמת. כל אלה פגעו בהכרח במוטנציה הגיוסי ובחיותו של ועד השלום.

חוסר היכולת להגיע לקונצנסוס פנימי היה שלוב גם בקשיי הוועד למקד את תשומת לבו הארגונית. כבר הצבענו על הפרובלמטיות באימוץ ברזמני של

מספר מטרות שוות ערך, שממנה סבלה תנועת השלום כולה. מצבו של הסניף הישראלי היה חמור במיוחד, שכן נוסף על התמודדותו עם שאלת ההיררכיה בין ארבעת יעדיה המוצהרים של התנועה, היה עליו גם לשבצם – ובגפו – בהקשר של הקונפליקט הישראלי-ערבי, שממרכזיותו לא היה אפשר להתעלם לאורך זמן. יתרה מזו, בעוד שמטרות התנועה הכלליות עלו בקנה אחד עם מוקדי הדאגה והעניין דאו של החברות הפוליטיות שבקרבן פעלו הסניפים האירופיים של ה-WPC, הרי שהוועד התחיל את פעולתו בישראל כשהוא מטפל במוצהר בנושאים גלובאליים, שעניינו של הציבור המקומי בהם היה לכל היותר מוגבל. כדי לזכות בתשומת לבו של הקהל הרחב, להמשיך ולהחזיק בפעילים, ובעצם כדי להצדיק את קיומו, חייב היה הארגון עד מהרה לעבור ולטפל גם בבעיית העימות בין ישראל לשכנותיה. ואכן, העימות האזורי דחק בהדרגה את העניין בשאלות הגלובאליות, והשתלט באופן טבעי כמעט כליל על סדר היום הארגוני. ואולם בעוד שבשאלות הגלובאליות היתה בין חברי הוועד הסכמה עקרונית, עורר הנושא המקומי חילוקי דעות פנים-ארגוניים עזים, והעכיר גם את מערכת היחסים עם תנועת האם, מצב שהוסיף כידוד חיצוני על הבידוד הפנימי שבו מצא את עצמו הוועד.

מעבר למכשולים אלה, נראה כי קשיי הוועד להכות שורש היו קשורים קשר אמיץ גם להיותו – להלכה לפחות – גוף חוץ-פרלמנטרי, בתקופה שבה לא היתה בארץ לגיטימציה כללית למודוס אופרנדי פוליטי זה. להלכה, על פי רוב התיאוריות בנוגע לתנאים הממריצים התגבשות פעילות חוץ-פרלמנטרית – היינו התארגנויות פוליטיות אזרחיות לא מפלגתיות לצורכי השפעה על עיצוב המדיניות הלאומית – וגם על פי נסיוןן של מדינות רבות, אמורה היתה ישראל בשנות ה-50 להיות כר פורה במיוחד לפריחת תנועות וקבוצות חוץ-פרלמנטריות. הנסיון הקולקטיבי המתמשך של פעילות פוליטית וולונטרית, אוטונומית, אך חוץ-מסדית, בתקופת היישוב; קיומן זו בצד זו של אינטרפרט-ציות סותרות בנוגע לעיקרי האידיאולוגיה הקולקטיבית המרכזית – קרי, הציונות; התגלעות אי הסכמות חריפות בתוך המערכת המפלגתית לגבי שאלות יסוד פוליטיות, כמו מקומה של ישראל בעמים; חוסר הנסיון הריבוני של האליטה הפוליטית בארץ; והבעיות הקיומיות הדוחקות שהביאו את השלטון להטיל גזירות שהציבור התקשה לעמוד בהן – כל אלה היו אמורים לעודד פעילות פוליטית באפיקים לא קונוונציונליים, ולא היא. כפי שמאבחנו שפרינצק, ליימן-ווילציג ואחרים, שנות ה-50 היו נקודת השפל העמוקה ביותר ברמת הפעילות החוץ-פרלמנטרית בישראל.⁵¹

51. כעניין חולשת החוץ-פרלמנטריות בארץ בשנות ה-50, ראה שפרינצק, הערה 5 לעיל; וכן שמואל ליימן-ווילציג, מחאה ציבורית בישראל, 1949-1992, אוניברסיטת בראיילן, רמת-גן 1992.

הסיבה העיקרית לכך מצויה ב"טריותה" של המערכת הפוליטית הישראלית דאז. במדינות חדשות, שבהן בכירותה של הסמכות המרכזית איננה עדיין ברורה מאליה, רווח החשש, הן ברמת העלית הפוליטית והן בקרב האזרחים, מפני קריאות תיגר מלמטה על סמכות זו, העלולות לזעזע את יציבות השלטון. הרצון לקדם סכנה כזו מתבטא במקרים רבים בהגבלת ההשתתפות הפוליטית הציבורית. אולם מדיניות מוצהרת כזו היא בלתי קבילה במשטרים דמוקרטיים האמורים להתיר ואף לעודד השתתפות פוליטית רחבה. המוצא הנוח ביותר מן הסבך הוא אימוץ מדיניות שאיננה אוסרת התארגנות אופוזיציונית, אך מנסה לתעלה לאפיק המפלגתי הממסדי, שהוא קל יחסית לניחוח ובקרה. ואכן, הנורמה הפוליטית ששלטה אז בישראל היתה, שתביעות הציבור אינן צריכות להגיע אל המרכז הפוליטי במישורן אלא דרך גופי ביניים מתווכים, בדרך כלל המפלגות, ששימשו גם כמסננים ווסתים. כפי שקובע גל-נור: "המושג 'דעת קהל' כדבר-מה שיש לתת עליו את הדעת לא היה מקובל בשנות המדינה הראשונות."⁵² גם מבחינת פתיחות השלטון, כלומר הרצון לאפשר לאזרחים נגישות למרכזי קבלת החלטות, טוען גל-נור, כי ישראל בתקופה זו היתה "פתוחה פחות" מדמוקרטיה אחרות, ותיקות יותר.⁵³ ואכן, כפי שמעיד המקרה שלפנינו, רמת הסובלנות המעשית באותן שנים היתה נמוכה מזו המתבקשת מן המודל הדמוקרטי-ליברלי שאימצה לה המדינה במוצהר.

ממצא זה מסביר, כך נראה, גם את התגובה השלטונית המסויגת עד עויגת לעצם ההיענות האזרחית לחתימה על עצומת השלום, משום שבפוטנציה יכלה התארגנות חוץ-פרלמנטרית זו לשמש בסיס או דגם לאופוזיציה ציבורית גם בנושאים אחרים. יתרה מזו, כפי שמצביעים הורוביץ וליסק, במיוחד בנושאי חוץ ובטחון, שבהם התמקדה פעילותו של הוועד, גרסה הממלכתיות נוסח בן-גוריון, ששלטה ברמה בשנות ה-50, כי הלגיטימיות והסמכות של השלטון הן בלתי מותנות לחלוטין בגורמים ציבוריים או תנועתיים.⁵⁴ השלכותיה של תפיסה זו, אגב, לא נעלמו עד היום, כפי שקבע אריאן עוד באמצע שנות ה-80: "חרף כל חשיבותו, תחום הבטחון נשלט על ידי המפלגה הראשית בקואליציה, ורק לעיתים נדירות חודרות אליו קבוצות המצויות מחוץ לגופים שנוסדו כדי לטפל בנושא."⁵⁵ מבחינה זו, קורותיו העגומות של הוועד אינן מקרה חריג, אלא ביטוי אחד של תפיסה כללית התורמת עד היום להפקעתם המעשית של נושאים מדיניים מרכזיים, כמו חוץ ובטחון, מתחום ההשפעה הציבורית. לסיכום: השילוב בין אוריינטציה גלובאלית שעמדה בסתירה לזו הרשמית:

52. גל-נור, עמ' 346.

53. שם, עמ' 348.

54. הורוביץ וליסק, עמ' 60-62.

55. אשר אריאן, פוליטיקה ומשטר בישראל, תל-אביב 1985, עמ' 305.

הזיקה הארגונית והרעיונית לארגון בינלאומי; ההתמקדות דווקא בתחומי החוץ והבטחון, שהם המבצרים המוגנים ביותר של השליטה הממסדית בישראל; ההסתופפות בחסות מפלגות אופוזיציוניות, שאחת מהן היתה מחוץ לגבולות הלגיטימיות הפוליטית, והשנייה הצטיירה בעיני צמרת השלטון כסיכון אלקטוראלי, בתוספת המתחים הפנימיים בין המחנות בוועד; הקושי במיקוד תשומת הלב הארגונית; והבחירה בדפוס פעולה פוליטי בלתי פופולרי וספק לגיטימי באותה עת – כל אלה היו בעוכריו של ועד השלום הישראלי. אין תימה איפוא שהוא קרס מהר ומוקדם יותר ממקביליו האירופיים.